

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

ASKERÎ TARİH DİZİSİ

OSPREY

HİTİT SAVAŞÇILARI

MÖ 1650-1200

Trevor Bryce

İllüstrasyonlar: Adam Hook

Çeviren: Esin İleri

TÜRKİYE BANKASI

Kültür Yayınları

TREVOR BRYCE

1940 yılında Avustralya'da doğdu. Günümüzde dünyanın en önemli Hititologları arasında yer alan emeritus profesör Bryce, Antik Yakındoğu tarihi ile dilleri üzerine tanınmış bir otoritedir ve Hititler hakkında, aralarında bir tanesi Türkçeye çevrilmiş olan çok sayıda araştırma kitabı yazmıştır. Önemli belgesel projelerinde danışman olarak da yer almış; Oxford ve Princeton üniversiteleri de dahil çok sayıda akademik kuruluştaki ders vermiştir. Tarih araştırmalarına yaptığı katkılara karşılık Avustralya devleti tarafından madalya ile ödüllendirilen Bryce, Brisbane'de yaşamaktadır.

ADAM HOOK

Osprey yayınlarına uzun yıllardır katkıda bulunan Hook ailesine mensuptur; babası Richard Hook ile kızkardeşi Christa Hook da dünyaca ünlü tarih illüstratörleridir. Amerikan yerlilerinden Roma lejyonerlerine ve dünya savaşlarının askerlerine kadar askeri tarihin her dönemine dair eserler vermiş; gerek yayınevlerine gerek ise özel koleksiyonlara çok sayıda eser kazandırmıştır.

Trevor Bryce
İllüstrasyonlar: Adam Hook

HİTİT SAVAŞÇILARI MÖ 1650-1200

Çeviren: Esin İleri

OSPREY ASKERİ TARİH DİZİSİ

TREVOR BRYCE
ADAM HOOK
HİTİT SAVAŞÇILARI MÖ 1650-1200

ÖZGÜN ADI
HITTITE WARRIOR
OSPREY PUBLISHING, 2007

COPYRIGHT © OSPREY PUBLISHING LTD 2007

ÇEVİREN
EŞİN İLERİ

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2012
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
EMİR YENER

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ VE DİZİN
NECATİ BALBAY

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASIM: EKİM 2015

ISBN: 978-605-332-589-5

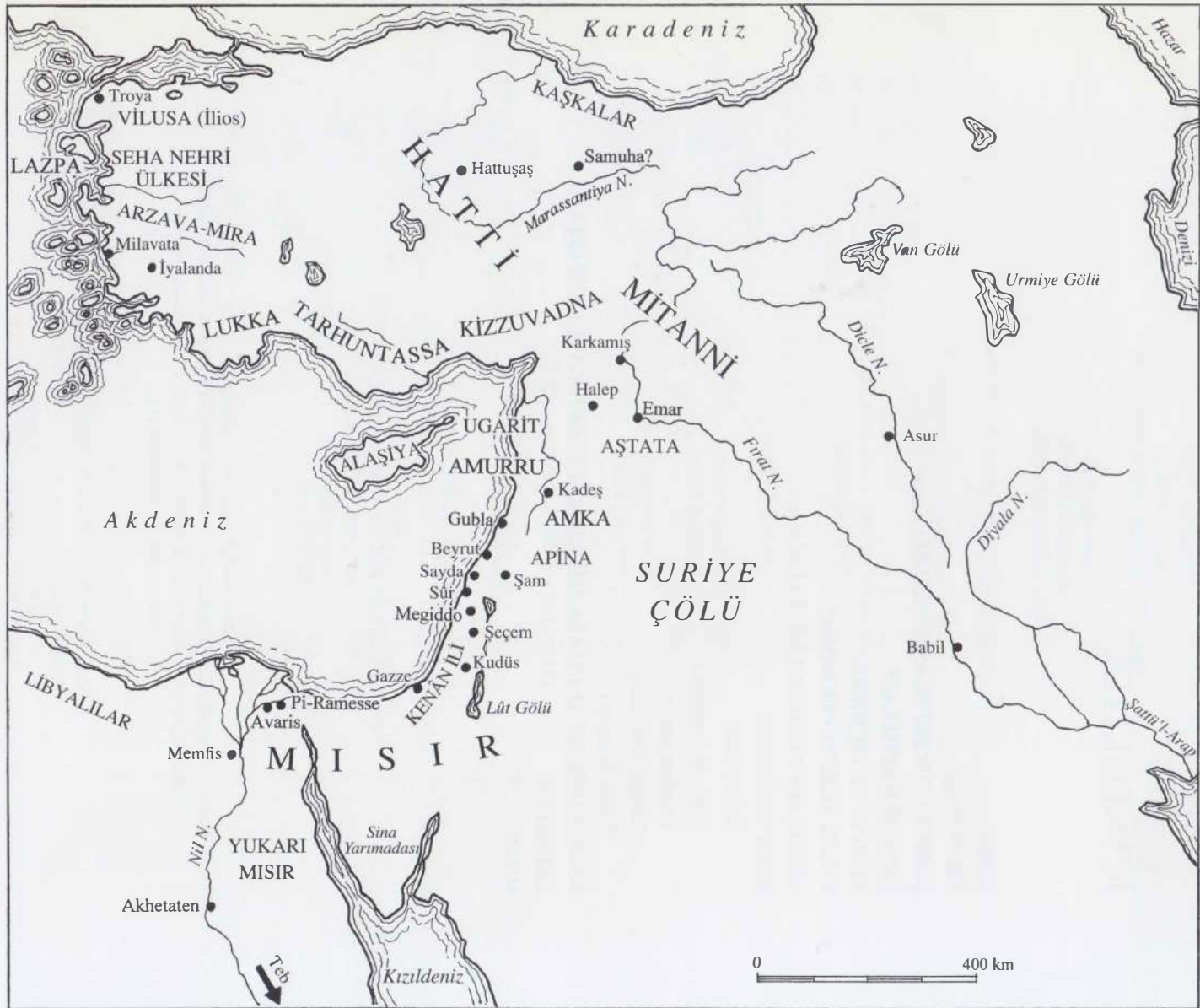
BASKI
GOLDEN MEDYA MATBAACILIK VE TİCARET A.Ş.
100. YIL MH. MAS-SİT 1. CAD. NO: 88
BAĞCILAR İSTANBUL
(0212) 629 00 24
Sertifika No: 12358

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin,
gerek görsel malzeme hiçbir yolla yayınevinden izin alınmadan çoğaltılamaz,
yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK, NO: 2/4
BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel: (0212) 252 39 91
Fax: (0212) 252 39 95
www.iskulttur.com.tr

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	7
KRONOLOJİ	10
KOMUTA ZİNCİRİ VE ASKER CELBİ	11
ORDUNUN SINIFLARI	20
KIYAFET VE TEÇHİZAT	25
TALİM, DİSİPLİN VE MORAL	32
ASKERLİK HAYATI VE VAZİFELERİ	39
HİTİT SEFERLERİ	47
Sefere Çıkış	
Araba Muharebesi	
Kuşatma Savaşı	
Zaferin Ardından	
Deniz Savaşları	
ARKEOLOJİK SİT ALANLARI, MÜZELER VE ELEKTRONİK KAYNAKLAR	61
KAYNAKÇA	63
DİZİN	64

Geç Tunç Çağı'nda Yakındoğu dünyasının haritası.

GİRİŞ

Yaklaşık 3700 yıl önce, Geç Tunç Çağı başlarında Orta Anadolu'da, Yakındoğu dünyasının en önemli süper güçlerinden biri haline gelecek olan bir krallık ortaya çıktı. Bu krallığın adı Hatti'ydi. Günümüzde o toprakların sakinlerine Hititler adını veriyoruz. Yaşadıkları dönemde Hititler, kendilerini yalnızca Hatti ülkesinin halkı olarak tanımlıyorlardı.

Hatti hükümdarları, ordularını krallıklarının başkenti Hattuşaş'tan Anadolu'nun batısına doğru Ege Denizi'ne, Güneydoğu'ya doğru Kuzey Suriye'ye ve oradan da Fırat Nehri'ni aşarak Mezopotamya'ya götürecektir. Hititler MÖ 14. ve 13. yüzyıllarda, Geç Tunç Çağı'nın en güçlü devletine hükmetmekteydiler. MÖ 1320'lere gelindiğinde, sa-

Hitit başkenti Hattuşaş'ın güneyinden genel görünüm. Ön planda yakın zamanda kazılmış tapınaklar görülüyor. Arkalarındaki tepede ise güneş, şehrin akropolüne kurulmuş olan kraliyet sarayını aydınlatıyor.

Akropolün günümüzdeki hali. Akropol binasının iyi korunmuş temelleri bir dizi Alman arkeoloji ekibi tarafından geçen yüzyılda gün yüzüne çıkarıldı.

vaşçı kralları Şuppiluliuma'nın hükümdarlığı esnasında, en tehlikeli rakipleri olan Mitanni Krallığı'nı yok ettiler. O dönemin diğer büyük devletleri olan Mısır, Babil ve Asur'un hükümdarları, Şuppiluliuma ile birlikte bir tür ayrıcalıklı seçkinler kulübü oluşturuyorlardı. Kendi aralarında düzenli haberleşir ve karşılıklı hediyeler verirler; birbirlerine "Kardeşim" ve "Yüce Kral" diye hitap ederlerdi. Ancak diplomatik ilişkiler, birbirlerini hediyelere boğmak, evlilik bağları kurmak ve karşılıklı sevgi ile bağlılığı sık sık ifade etmek, en nihayet aralarındaki güvensizlik ile ilişkilerinin temelinde yatan gerilimlerin üstünü kapatmaya yetmiyor ve bu da kimi zaman açık bir savaşa dönüşüyordu.

Hattı Yüce Kralı, Anadolu'nun büyük bir kısmına ve Suriye'deki Şam kentine kadar güneye inen geniş bir bölgeye egemendi. Hattı'nın Mısır ile sınırı Şam bölgesindeydi. Egemenliği altındaki bölgeler ekseriyetle,

her biri antlaşmalarla Hitit yüce kralına bağlı mahalli hükümdarlar tarafından yönetilen haraçgüzar devletler ve himaye altındaki ülkelerden oluşmaktaydı. Birçoğu günümüze ulaşmış olan bu antlaşmalar, yerel yöneticilerin Hitit kralına karşı yükümlülüklerini, askeri niteliktekiler de dahil olmak üzere ayrıntılı bir biçimde açıklar. Bu yükümlülüklerin karşılığında Hitit kralı, haraçgüzarı ile onun meşru haleflerine destek olmayı ve ihtiyaç duyulduğunda askeri yardım sağlamayı taahhüt etmiştir. Kral Şuppiluliuma, Suriye'deki Halep ve Karkamış şehirlerinde genel valilikler kurmuştu. Fırat Nehri kıyısındaki Karkamış, bir zamanlar Mitanni Krallığı'nın en iyi korunan yerlerinden biriydi. Her genel valilik, Hitit kraliyet ailesinin bir mensubu –genellikle kralın oğlu– tarafından yönetilmekteydi.

Hitit hükümdarları krallıklarını yönetirken, özellikle de kendilerine tâbi hükümdarlar ve diğer krallar

Hititler belgeselinde canlandırılan I. Šuppiluliuma. Hitit savaşçı-kralının en önemlisi olan Šuppiluliuma'nın MÖ 14. yüzyıldaki hükümdarlığı esnasında Hatti Krallığı, Yakındoğu dünyasının en önemli siyasi ve askeri gücü haline geldi (Ekip Film'in izniyle).

ile akdettikleri sözlü antlaşmalarda, diplomasiyi çok önemli bir araç olarak kullanırlardı. Ancak diplomasi Hitit Krallığı'nda barışın devamlılığını sağlamak için yeterli değildi. Nitekim beş yüzyıllık tarihleri boyunca Hititlerin talihi bir parlayıp bir söndü ve krallık birçok kez yok olmanın eşiğinden döndü. Hitit atayurdu, yani Hatti Krallığı'nın Orta Anadolu'daki merkez bölgesi kara ile kuşatılmıştı ve düşmanlarla çevriliydi. Düşman komşular, Hitit iktidarında en ufak bir güçsüzlük veya krallıkta bir istikrarsızlık gördükleri anda, bu durumu kullanmaya ve yurdun sınırlarını aşarak toprakları ve şehirleri yağmalayıp işgal etmeye, hatta en az bir kez teşebbüs etmiş oldukları gibi, başkenti kuşatıp yağmalamaya dahi daima hazırlardı.

Çok etkili bir askeri teşkilat, gerek Hitit Krallığı'nın inşasında gerekse de krallığı parçalayıp işgal etmekle tehdit eden çok sayıda düşmana karşı savunmada temel bir rol oynamıştı.

Hitit Krallarının Listesi

Eski Krallık

- 1650: Labarna
- 1650-1620: I. Hattuşili (torun?)
- 1620-1590: I. Murşili (torun veya evlatlık)
- 1590-1560: I. Hantili (kayınbirader)
- I. Zidanta (damat)
- 1560-1525: Ammuna (oğul)
- I. Huzziya (Ammuna'nın gelininin kardeşi)
- 1525-1500: Telepinuş (kayınbirader)
- Aluvamna (damat)
- Tahurvaili (gasıp)
- 1500-1400: II. Hantili (Aluvamna'nın oğlu?)
- II. Zidanta (oğul?)
- II. Huzziya (oğul?)
- I. Muvattali (gasıp)

Yeni Krallık

- I./II. Tuthaliya (II. Huzziya'nın torunu?)
- 1400-1350: I. Arnuvanda (damat ve evlatlık)
- II. Hattuşili? (oğul?)
- III. Tuthaliya (oğul?)
- 1350-1322: I. Šuppiluliuma (oğul)
- 1322-1321: II. Arnuvanda¹ (oğul)
- 1321-1295: II. Murşili (kardeş)
- 1295-1272: II. Muvattali (oğul)
- 1272-1267: Urhi-Teşub (oğul)
- 1267-1237: III. Hattuşili (amca)
- 1237-1228: IV. Tuthaliya (oğul)
- 1228-1227: Karunta² (kuzen)
- 1209-1207: IV. Tuthaliya³ (kuzen)
- 1209-1207: III. Arnuvanda (oğul)
- 1207: II. Šuppiluliuma (kardeş)

¹ Eş-hükümdarlık dönemi dahil

² Varsayımsal Hatti Yüce Kralı

³ Belki de ikinci hükümdarlık dönemi!

Not: Bütün tarihler yaklaşık. Yaklaşık tarihler dahi verilemeyen ardışık krallar bir arada gruplaştırılmışlardır.

KRONOLOJİ

Not: Bütün tarihler yaklaşık verilmiş olup milattan önceye aittir.

17. yüzyıl başı

Eski Hitit Krallığı'nın kuruluşu.

1650-1620

I. Hattuşili, Hattuşaş'ı Hitit Krallığı'nın başkenti yapar. Anadolu'nun büyük bir kısmını ele geçirir, Kuzey Suriye ile Fırat'ın ötesine sefer düzenler.

1620-1590

Büyükbabası Hattuşili'den tahtı devralan I. Murşili, Suriye'de Halep'i Mezopotamya'da ise Babil'i ele geçirir.

1590-1525

Murşili bir suikasta kurban gider. Hitit Krallığı veraset mücadeleleri nedeniyle zayıflar ve düşman güçler ülkeyi işgal eder.

1525-1500

Tahtı ele geçiren Telepinuş, devleti düzene sokarak kaybedilmiş toprakların bir kısmını geri alır.

1500-1400

Birbirini izleyen başarısız hükümdarlar nedeniyle güçten düşen krallık parçalanır. Kuzey Mezopotamya ve Suriye'de bir Hurri-Mitanni krallığı ortaya çıkar.

1400-1350

Yeni Hitit Krallığı'nın kuruluşu. Anadolu'da ve Suriye'de sefer düzenleyen Hatti, uluslararası bir güç olarak yeniden ağırlığını koyar. Bununla birlikte, ağır düşman saldırıları krallığı neredeyse yok edecektir. Hattuşaş terk edilir ve yağmalanır.

1350-1322

Kral III. Tuthaliya ile oğlu Şuppiluliuma, krallığı yeniden ele geçirir. Tahta çıkan Şuppiluliuma Suriye ile Mezopotamya'ya seferler düzenleyerek Mitanni Krallığı'nı yok eder.

1322-1295

Hem Şuppiluliuma hem de tahtın vârisi olan oğlu Arnuvanda vebadan ölürler. Arnuvanda'nın kardeşi II. Murşili tahta çıkar ve bütün krallığa hâkim olur. Asur Mezopotamya'da önemli bir güç haline dönüşür.

1295-1272

Babası Murşili'nin tahtına geçen I. Muvattali, Hitit başkentini Güney Anadolu'daki Tarhuntaşa'ya taşır ve 1274'teki Kadeş Savaşı'nda II. Ramses'e karşı savaşır. Muharebe sonuçsuz kalır, ancak Hititler Mısırlıları güneye kadar takip edip, Şam'ın kuzeyinde kalan Suriye topraklarını işgal ederler.

1272-1237

Babası Muvattali'nin tahtına geçen Urhi-Teşub, Hattuşaş'ı yeniden başkent ilan eder fakat iç savaş sırasında amcası Hattuşili tarafından iktidardan düşürülür. III. Hattuşili adıyla tahta çıkan yeni hükümdar, 1269'da Ramses ile bir anlaşma imzalar.

1237-1209

Krallık çöküştedir; Hattuşili'nin oğlu IV. Tuthaliya'nın hükümdarlığında, Hititler Kuzey Mezopotamya'daki bir muharebede Asurlulara yenik düşerler.

1209-12. yüzyılın başları

Son iki hükümdarın döneminde krallık gerilemeye devam eder ve sonunda çöker. Son kral Şuppiluliuma'nın hükümdarlığında, Hititler Kıbrıs açıklarında tarihlerinde ilk defa giriştikleri bir deniz savaşından galip gelirler.

Hatti'nin çöküşü, çapulcu çetelerinin ve ülkenin kuzeyindeki dağlarda yaşayan kabilelerin saldırıları, iç ayaklanmalar ve uzun süreli kıtlıklar gibi birçok etkene bağlıdır.

KOMUTA ZİNCİRİ VE ASKER CELBİ

Hitit ordusunu oluşturan askerler kimlerdi, nereden gelmişlerdi ve orduya nasıl alınmışlardı? Bizzat ordunun başkumandanı olan Yüce Kral, neredeyse bütün yılı seferde, çoğu zaman da ülkesinden uzak bölgelerde geçiriyordu. Savaşta yiğitlik, krallık ideolojisinin önemli bir unsuruydu. Kraldan kendisini muharebede kanıtlaması ve seleflerinin askeri kahramanlığına ulaşması, mümkünse de geçmesi bekleniyordu. Seferleri bizzat yönetmesinin nedeni de yalnızca memleketini korumak değil, tebaasına karşı itibarını sürdürmek ve ganimetlerin bir bölümünü onlara bahşederek askerlerinin sadakatini sağlamaktı. Yeni bir kral, onun savaşta deneyimsizliğini kendi yararına kullanmakta gecikmeyip topraklarına saldırarak ve talan edecek düşmanlara karşı askeri kahramanlığını kanıtlamalıydı. Örneğin, babasının ve ağabeyinin ani ölümlerinden sonra kendini tahtta bulan genç kral II. Murşili, düşmanları tarafından küçümseniyordu:

Sen bir çocuksun; hiçbir şey bilmiyorsun ve bende korku uyandırmıyorsun. Ülken harabeye dönmüş, piyadelerin ve savaş arabaların çok az. Senin bir piyadene karşı benim birçok piyade var, senin bir savaş arabana karşı benim birçok savaş arabam var. Babanın birçok piyadesi ve savaş arabası vardı. Ama daha çocuk olan sen, onunla nasıl yarışabilirsin ki?¹

Krallığın saldırıya açık konumundan ötürü, müstakbel kralların erken yaşta savaşa maslahatının incelikleri ve teknikleri konusunda eğitilmesine büyük özen gösteriliyordu. Veliyet prensler, buluş çağlarında en az iki defa tatbikat yapıyorlardı. Müs-

takbel kral IV. Tuthaliya'ya daha 14 yaşındayken Hitit ordularından birinin yönetimi verilmişti.

Kralların kimi zaman "tanrılarının ayak izinde" askerlerinin başına bizzat geçmeleri gerekmiştir; hatta bazı durumlarda, düşmanla yüz yüze dövüşmüşlerdi. Ancak bir Hitit kralının savaşırken öldüğüne dair kanıt yoktur; bununla birlikte ilk krallardan biri, savaşta aldığı yaralar nedeniyle hayatını kaybetmiş olabilir. Çoğu zaman krallar, ya harp meydanına uzak

Kral II. Murşili'nin mührü. Belgeler kralların ve krallık yetkililerinin mühürleriyle onaylanırdı. Bu mührüde Murşili'nin adını, unvanını ve soyunu gösteren iki sıra (kama şeklindeki) çivi yazısı görüyoruz. Merkezdeki çemberde ise, Mısır'dan alınmış bir kraliyet sembolü olan kanatlı güneş-diski ve "Yüce Kral" anlamına gelen hiyeroglifler bulunuyor.

¹ II. Murşili'nin Yıllıkları'ndan [*Die Annales des Mursilis*] alınmıştır.

Kral sefere çıkıyor. Kral Kapısı'nın içindeki mabette düşmanlarına karşı zafer için dua ettikten sonra kıtalarıyla birlikte şehirden ayrılacaktır. Giysisi ve tacıyla askerlerinden ayırt edilmektedir (Ekip Film'in izniyle).

güvenli bir noktadan ya da muharebenin orta yerinde muhafızları tarafından çevrili olarak harekâtı bizzat yönetiyorlardı. Hitit pragmatizmi gereği, kralın veya veliahtın muharebenin tehlikelerine fazla maruz kalmamasına özen gösteriliyordu. İyi yönlendirilmiş bir düşman mızrağı veya şanslı bir kılıç darbesinin krallığı krize sokma olasılığı kabul edilemez bir riskti.

Ordunun yönetimini kralın tek başına idare edemeyeceği durumlar da olmuştur. Başka bir yere sefere gitmişse ya da ihmal ettiği dini vecibeler gibi halletmesi gereken acil durumlar söz konusuysa bir astını, muhtemelen de bir hanedan mensubunu ordunun komutasıyla görevlendirebilirdi. Kralın erkek kardeşleri, özellikle de prestijli *GAL MEŞEDİ* (Muhafızlar Komutanı) görevini yürüttüklerinde, genellikle hükümdarın ve veliaht prensin hemen altındaki yüksek askeri rütbelere atanmışlardır.

Diğer subaylar –ki bunlar genellikle prens statüsündeydiler– Sağ Araba Kıtaları Başısı, Sol Araba Kıtaları Başısı, Sağ Cenkçiler (düzenli ordu askerleri) Başısı, Sol Cenkçiler Başısı ve Sağ/Sol “Çobanlar” Başısı unvanlarını taşırlardı.² Anlaşılan o ki, bu subayların her birinin emrinde 1.000’er mevcutlu birer “tugay” bulunuyordu.

Hitit asiller sınıfının diğer üyeleri, kimi zaman kral veya prensin idaresindeki bir orduda kol komutanı, kimi zaman da hasım veya asi bir haraçgüzara karşı daha küçük çaplı seferlerin başı olarak atanmışlardır. Komutanlar müstakil bir göreve verildikleri vakit, strateji ve taktikler konusunda büyük ölçüde inisiyatif kullanabilirlerdi. Ancak harekâtın her ayrıntısını krala doğrudan bildirmekle yükümlüydüler ve beceriksizlik gösterirlerse kralın gazabına uğrayıp sert şekilde cezalandırılabilirlerdi. Kral, harekâtı bizzat yönetmese dahi

² Bkz. R.H. Beal, ‘Hittite Military Organization’, *Civilizations of the Ancient Near East*, haz. J.M. Sasson 4 cilt (New York. 1995), s. 546-47.

sahadaki komutanla düzenli olarak mesajlaşıp pusulalar göndermek suretiyle vaziyeti yakından izlerdi.

Yukarıdan aşağıya doğru daha düşük rütbeli subaylar: "Askeri haberciler nazırı", "ekabir" ve "beyler" dir. "Ekabir" kendi içinde, günümüzdeki karşılığıyla, yüzbaşılıktan çavuşluğa kadar bir hiyerarşiye tâbiydi. "Beyler" en düşük rütbeli subaylardı. Her subayın önemi, başında bulunduğu asker sayısına göre belirlenirdi. Düşük rütbelilerin kimi yüz kimileri de on kişiye komuta ediyordu.

Hitit metinleri, Hitit askeri gücünün boyutunu ölçmemize pek olanak tanımıyor. Görünen o ki, kuvvetin büyüklüğü seferin türüne göre değişmekteydi. Kuşatmalarda görev alan kıtalara dair elimizde bulunan bazı sayılara göre, işgal kuvvetlerinin büyüklüğü kuşatılacak şehre ve tahkimatının sağlamlığına bağlıydı. Hititler döneminden yaklaşık yüz yıl öncesine dayanan bir metinde, Hitit başkenti Hattuşaş'ın üzerine kurulduğu Hattuş şehrinin kuşatılmasından bahsedilmektedir. Hattuş, en fazla 5.000 kişinin yaşadığı küçük bir şehirdi fakat surlarını yıkıp şehri ele geçirmek için en az 1.500 yaya ile elli ila yüz tane kadar savaş arabası gerekmişti. Hititler döneminde Karkamış gibi daha büyük şehirleri abluka altına almak, kuşatma kuvvetlerinin bundan çok daha güçlü olmasını gerektiriyordu. Ayaklanan haraçgüzarlara veya bağımsız hasım devletlere karşı gönderilen seferi birlikler düşmanın gücüne, bölgede bulunan devletlerden aldıkları desteğe ve Hititlerin bölgedeki sadık haraçguzarlarından ne kadar yardım alabileceğine göre 5.000 ila 10.000 asker arasında değişmekteydi. Başka bir yüce krala karşı önemli bir çatışmada ise Hititler şüphesiz çok daha büyük bir orduyla sahaya çıkıyorlardı. Firavun II. Ramses'in anlatımına göre Kadeş Muharebesi'ndeki Hitit kuvvetleri, 3.500'ü savaş arabası askeri ve 37.000'i yaya olmak üzere 47.500 kişiden oluşuyordu. Bu sayı muhtemelen abartılı değildir. Hitit kralı, Mısır'la restleşmesinde ülkesinin en ücra köşelerinden gelen müfrezeler ve belirsiz sayıda paralı asker de dahil mevcut her kaynağı sonuna kadar kullanmıştı. Bu boyuttaki uluslararası bir çatışma, on binlerce piyade ve savaş arabasını kapsıyordu.

Hititler tarihleri boyunca, özellikle de atayurtlarından uzaktaki bir düşmana karşı gerçekleştirdikleri büyük seferlerde, süregelen bir insan gücü sıkıntısıyla

Aşağı Nübye'deki Ebu Simbel'de bulunan Ramses tapınağının II. Ramses heykeli. Tapınağın girişindeki dört adet devasa ve kralı oturur halde betimleyen figürden biridir.

karşı karşıya kaldılar. Bu tür harekât atayurdun savunma gücünü azalttığı gibi sık sık da düşmanlara savunmasız kalmış sınırlardan içeri dalma cüretini vermişti. Hititler farklı bölgelerde eşzamanlı seferler gerçekleştirdiklerinde sorun daha da ciddi bir hal alıyordu. Hatta kuvvetleri azami güçte kullanmak gerektiğinde, devlete gıda üretmek gibi hayati bir görevi olan çiftçiler de dahil halkın büyük kısmı askere alınmıştı. Askerlik hizmeti için gerekli olduklarında çiftçileri ekim ve hasat dönemleri dışında, yani tarım faaliyetinin yoğun olmadığı dönemlerde çağırarak daha uygundu. Ancak karlı kışlardan kaçınabilmek için sefer dönemi genellikle ilkbahar ile sonbahar arasını kapsasa da, tam tekmil seferberlik gerektirecek bir krizin tarımdaki sakin dönemlerle sınırlı kalması garanti değildi.

Daimi ordunun seferi askerleri. En düşük rütbeli Hitit subayı olan "onbaşı"larından günün emirlerini almayı bekliyorlar. Biri madeni diğeri ise köseleden iki tür miğfer görüyoruz; bunların her ikisi de Hitit askerlerinin kabartmalarında tasvir edilmiştir (Ekip Film'in izniyle).

Hitit kralları genellikle krizleri çatışmaya başvurmadan çözenin yollarını ararlar, dolayısıyla da kaba kuvvet yerine diplomasi ile sonuca ulaşmaya önem verirlerdi. Çatışma kaçınılmaz olduğunda bir kral elindeki kaynakları idareli ve etkili bir biçimde kullanmalı; mümkün oldukça da harekât bölgesindeki veya yakınındaki dost yahut haraçgüzar devletlerden takviye almalıydı.

Görmüş olduğumuz gibi, kraliyet ailesi mensupları ordudaki en üst rütbeli haizdi ve hiçbiri tam zamanlı asker değildi. Kral yalnızca ülkesinin serdari değil ama aynı zamanda en üst yargı makamı ve başrahibiydi. Oğulları, erkek kardeşleri ve ailesinin diğer mensupları da askeri rollerin yanı sıra hukuki, dini ve idari rollere sahipti. Krala subaylarını sağlayan asilzadele- rin pek çoğunun da başka görevleri vardı. En azından

bir kısmı bir tür toprak sahibi aristokrasi oluşturuyor, ekin ve meyve yetiştirilip hayvancılık yapılan kırsal arazileri idare ediyorlardı. Mevsimsel olarak seferlerde krala eşlik eden bu asillerin topraklarının büyük kısmı, geçmiş sadakatlerini ödüllendirmek veya gelecekteki sadakatlerini sağlama almak için, kendilerine hükümdar tarafından hibe edilmişti. Askerlik yapımları için en büyük teşviklerden biri, seferlerden sonra dağıtılan ve arazilerini tazelemek üzere kullandıkları koyunlar, büyükbaş hayvanlar ve savaş esirleriydi. Askeri görevler, özellikle de atayurdun sınır bölgelerinde, eyalet valilerinin geniş sorumluluk yelpazesine dahildi.

Subay sınıfının daha düşük rütbeli katmanları, mesleken askerlerden oluşmaktaydı. Bu tam zamanlı ve profesyonel ordu, savunma kuvvetinin çekirdeği-

di. Bu ordunun sürekli iş başında olan askerleri, her an kralları ya da ülkeleri için savaşa çağrılmaya hazırlardı. Çoğunluğu, derhal harekete hazır olmak için ve özellikle de kış aylarında, muhtemelen Hattuşaş'ta bulunan kışlalarda bir arada yaşarlardı. Bilfiil savaş vazifesi fiilen sefer mevsimiyle sınırlıydı, ama tam zamanlı devlet hizmetinde oldukları için, tayın ihtiyaçları yıl boyunca karşılanıyordu. Bu sebeple de devlet, askerlerin "ölü mevsimde" dahi başka faydalı işlerde kullanılmalarını şart koşuyordu.

Tam zamanlı askerlerin hepsi olmasa da birçoğu, mesleğin getirdiği kazançların yanı sıra riskleri de göz önünde bulundurarak orduda kariyer yapmak isteyen

gönüllü vatandaşlardan oluşuyordu. Öte yandan, başta haraçgüzar ülkeler gelmek üzere başka yerlerden de düzenli ordu için asker toplanırdı. Kralın düzenli ordu için topraklarındaki her nahiyeden belirli sayıda talep ettiği askerler, kışlalara yerleştirilip profesyonel askerlik hayatına adım atmak üzere Hattuşaş'a gönderilirdi. Anlaşıldığına göre, kimin hangi göreve seçileceğine nahiyelerdeki yetkililer karar veriyordu ki bu da birçok acemi için hayli su götürür bir onur olsa gerektir. Kral, acemi askerlerin kölelerden yahut seçilmiş oldukları halde askerlik görevinden kaçabilmek için rüşvet vermeye hazır kişilerin yerlerine buldukları ikame gönüllülerden alınmamasını şart koşmuştu.

Hitit askeri gücünün simgesi olan çift başlı kartal. Bu kabartma Alacahöyük şehrinin girişinde yer almaktadır. Kuvvetle muhtemel, Hititler zamanında şehrin adı Arinna idi.

Aynı ilçeden gelen acemiler Hattuşaş'ta birlikte tutulur ve aynı kışlada yaşarlardı. Görevlendirildikleri birliğe ve kaldıkları kışlaya il veya ilçelerinin adı konur; görüldüğü kadarıyla da yine aynı bölgeden gelen bir subayın emrine verilirlerdi. Bu sistem askerlerin moral bulması veya birlik içinde takım ruhu oluşmasını teşvik etmek için uygulanmış olabileceği gibi, çok önemli bir pratik amaca da hizmet etmiş olabilir: Hitit Krallığı'nda birçok dil konuşulduğundan, talimin ve emir tebliğinin düzgün biçimde gerçekleşebilmesi için aynı yerel dili konuşan askerleri bir arada tutmak önemliydi.

Kralın düzenli ordusunun kısmen, fethedilen ülkelerden Hitit topraklarına sürülmüş savaş esirlerinden oluştuğu hemen hemen kesindir. Kral bu sürgünlerin bir kısmını subaylarına tahsis etse de büyük kısmını kendi emrinde tutuyordu. Kimileri ülkenin tapınaklarında görevlendiriliyor, kimileri nüfusu artırmak için sınırdaki yerleşimlere gönderiliyor, kimileri de orduda görev yapmaya zorlanıyordu. Bu sistem yurdun tarımsal ve askeri işgücünü ikmal açısından önemli bir mekanizma haline geldi. 14. yüzyıl başlarındaki kral Tuthaliya'nın yıllıkları, esir insan gücü sisteminde bahseden en eski kaynaktır. Batı Anadolu'ya gerçekleştirdiği başarılı bir seferden sonra Tuthaliya, bu bölgeden 10.000 piyade ve 600 çift at ile birlikte "Dizginin Efendileri" adıyla anılan seçkin bir savaş arabası birliği devşirmişti. Onları belki de yurdun az nüfuslu bir yerine yerleştirmek üzere Hattuşaş'a getirdi ve kendi şeflerinden biri olup tıpkı onlar gibi başkente naklettirdiği Kukkuilli'nin emri altına koydu. Ancak Kukkuilli vatandaşlarını isyana teşvik ettiğinden, sür-

günleri kendi bölgelerinden bir komutanın emrine verme politikası geri tepti. İsyan hızla bastırıldı ve Kukkuilli öldürüldü.

Açıkçası, fethedilen bir ülkeden getirilmiş esirlerin derhal birbirlerinden ayrılmamaları riskliydi. Hiç şüphe yok ki, özellikle de Kukkuilli isyanı neticesi daha sıkı önlemler alındı ve bu tür sürgün grupları üzerindeki denetim artırıldı. Fethedilen ülkelerden düzenli ordu için seçilecek askerlerin sağlam vücutlu, savaş deneyimli ve vahşi ruhlu olmalarında fayda vardı. Bu nedenledir ki, düzenli ordunun bir bölümü tarih boyunca Hititlere karşı savaşmış en korkunç insan topluluğundan oluşuyordu. Bunlar, dağlık Karadeniz'in güney kıyılarında, Hitit yurdunun kuzeyindeki Pontus bölgesinde kabileler halinde yaşayan Kaşkalar'dı. III. Hattuşili, Bu halkın güçlü kuvvetli erkeklerinden Hitit topraklarına barış içinde yerleşmiş olanları düzenli orduda asker yapmıştı. Onların savaş becerilerini bizzat deneyimlemiş ve bu yeteneği kendisi için kullanma fırsatını memnuniyetle karşılamıştı. Buna rağmen Kaşkalı askerlere tamamiyle güvenmiyordu. Sıkı gözetim altında tutuluyorlar ve hareketleri sınırlandırılıyordu; öyle ki, konuşlandıkları bölgelerde bulunan şehirlere giriş izinleri yoktu.

İmparatorluğun en parlak döneminde, Hitit düzenli ordusu muhtemelen birkaç on bin kişiden oluşuyordu ki bu sayıda asker, krallıkta düzeni koruyup güvenliği sağlamak için çoğu zaman yeterliydi. Ama kralın iki veya daha fazla cephede harekât düzenlemesi gerektiğinde, haraçgûzarlardan çok sayıda ayaklanma haberi geldiğinde veya güçlü bir yabancı hükümdar tehdit oluşturduğunda, profesyonel ordunun saflarını doldurmak üzere Hitit erkek nüfusuna genel sefer-

A

ASKERE YAZILMA SAHNESİ

Çoğunlukla uzun süren ve kimi zaman atayurttan çok uzaklarda gerçekleşen yıllık seferler ve savunmasız sınır bölgelerine gönderilen garnizonlar, Hitit Krallığı'nın yetişkin erkek nüfusunu eritip bitiriyordu. Süreğenleşmiş insan gücü eksikliği, krallık genelinde düzenli ve kapsamlı bir asker celbi gerektiriyordu. Bu adamlar ele geçirilmiş şehirlere toplanan savaş esirleri, atayurdun sivil halkı ve tâbi topraklardan kan vergisi olarak alınmış kişiler arasından seçiliyordu. Levhada resmedilenler bu son kategoriye aittir. Kimin askere alınacağına karar vermek, vilayetlerdeki yetkililerin sorumluluğuydu ve kölelerin askere alınması yasaktı. Hitit imparatorluğunun köşe bucaklarından getirilip askere alınanlar için ordu hayatı pek iç açıcı bir seçenek değildi. Tüm askerler gibi onlar da zor ve belirsiz bir hayatla karşı karşıya kalmışlar; ailelerinden koparılıp sıkı bir disipline ve uzun seferlerdeki cefa ile tehlikelere maruz bırakılmışlardı. Bütün bu zorluklara, ya çok az sadakat duydukları yahut da hiçbir bağlılık hissetmedikleri bir kral ve krallık uğruna katlanmak zorunda kalmışlardı. Tek tesellileri, hemşerileriyle birlikte memleketlilerinden bir komutanın emri altında aynı birlikte görev almak, bir arada yaşayıp birlikte savaşmaktı. Sahnede, kıyafet ve teçhizat dağıtımından önce kâtiplerin isteksiz askerlerin isimleri ve memleketleri ile belki orduya yararlı olabilecek becerilerini not ettiğini görüyoruz. Tüm askerlerin kayıt altına alınması, firar vakalarının en aza indirilmesi ve bu nevi teşebbüslerin sert bir şekilde cezalandırılması açısından birinci derecede önem taşıyordu.

Kadeş Savaşı'na giden askerlerin yurtlarının haritası.

berlik emri verme zamanı gelmiş demektir. Atayurdun çeşitli bölgelerinden, harağgüzar devletlerden ve diğer tâbi bölgelerden kıtalar çağırılıyordu.

Askere alınan sivillerin hepsi de askeri bilgi ve görgüden büsbütün yoksun acemiler değillerdi. Aralarında harp meydanında kullanılabilecek becerilere sahip olanlar da vardı ki bu yeteneklerine göre görevlendiriliyorlardı. Bazıları okçu oluyor, bazıları da savaş arabaları kıtasına atanıyordu. Ancak sivillerin büyük kısmı piyade olarak kaydediliyor, bazı durumlarda da garnizon vazifesine veriliyorlardı.

Tam zamanlı profesyonel kıtalarla arada sırada askerlik hizmeti için göreve çağırılan sivil-askerler arasında bir de "ihtiyat personeli" kategorisi vardı. Hititçede tam olarak "silah erbabı" anlamına gelen *LU^{GIS}TUKUL* terimi, muhtemelen ilk defa bu tür yarı zamanlı askerler için kullanılmıştı (*GIS* hecesi, bahsi geçen silahların ahşaptan yapıldığını belirtir). Sivil-askerlerden kesinlikle daha iyi talimli olan bu adamlar, sefer mevsiminde hizmet vermek için anında ve muhtemelen oldukça düzenli aralıklarla toplanabiliyorlardı. Kral bunların ücretlerini, kendilerini ve ai-

lelerini yıl boyunca geçindirebilecek boyda arazi ihсан ederek ödüyordu. Tam zamanlı askerlerin aksine bu adamlar hayatlarını kışlalarda harcamıyorlar ve kendilerine gereksinim olmadıkça normal bir aile hayatının tadını çıkarıyorlardı. Hem böylece kral da bütün bir yıl boyunca bunların işe ve ibatesini sağlama yükümlülüğünden kurtulmuş oluyordu. Bu şüphesiz pürüzlü bir anlaşmaydı zira asker-çiftçiler, çiftliklerin en çok dikkat ve denetim gerektirdiği zamanlarda sefer için uzaklarda oluyorlardı. Ayrıca, kişinin hayatını seferdeki heyecan ve belirsizlik ile çiftlik hayatının genellikle sıkıcı rutini arasında bölmekten doğan sarsıcı etkiler, istikrarlı ve verimli bir tarımsal işgücünün sağlanmasına pek de yardımcı olmuyordu. Asker maaşlarını arazi tahsisıyla ödeme sisteminin Hitit tarihinin erken döneminde kaldırılmış veya azaltılmış olması kuvvetle muhtemeldir, ancak krala hizmeti kapsayan diğer istihdam alanlarında kullanımı devam etmiştir. Maaşını bu şekilde alan herkes, bu terim askeri anlamını kaybettikten sonra bile "silah erbabı" olarak adlandırılmıştır.

Kral güçlü bir düşmana karşı alışıldığından daha büyük bir askeri kuvvete ihtiyaç duyduğunda zaman zaman paralı askerler işe alınıyordu. Kadeş Savaşı, pa-

ralı asker kullanımının en iyi bilinen örneğidir. Ramses şöyle anlatır:

Kadeş'teki o perişan düşkün [yani Hitit Kralı Muvattalı] ülkesinde hiç gümüş bırakmadı. Ne bulduysa aldı ve yanında savaşınsınlar diye bütün yabancı ülkelere dağıttı.³

Ramses muhtemelen Hititlerin Kadeş'e getirdiği paralı askerlerden bahsetmekte ve çatışmadaki rollerini abartmaktadır. Yine de, savaşta Hitit kıtalarını sayan listede yer alanların bir kısmı Hitit hâkimiyeti dışındaki ülkelerden geliyorlar ve muhtemelen paralı asker sıfatıyla orada bulunuyorlardı.

³ Kadeş Yazıtları'ndan alıntı. Bkz. A. Gardiner, *The Kadesh Inscriptions of Ramesses II* (Oxford, 1975), s. 8.

ORDUNUN SINIFLARI

Düzenli ordudaki en seçkin grup, kralın iki kıtaya ayrılmış olan **maiyet muhafızları**ydı. Daha kıdemli ve seçkin olan **MEŞEDİ** kıtası, mızraklı askerlerden oluşuyordu. Bunlar kralın yakın korumalarıydı ve muhtemelen ayırt edici bir üniforma giyyiyorlardı. İkinci kıta, 12 kişiden oluşan "Altın Mızraklılar"dı. Maiyet muhafızları, güvenilirliklerinden ve görevlerini yerine getirebileceklerinden emin olmak için çok sıkı bir eleme sürecinden geçerek kralın tebaasının en güvenilir mensupları arasından seçilirlerdi. Kralın şahsına diğer birliklerden daha sadık

olan bu iki kıtanın esas görevi, hükümdarı bütün tehlikelerden korumaktı.

Hitit ordusunun kaymak tabakasını **savaş arabaları kıtası** teşkil ediyordu. Hititlerin açık arazi muharebelerindeki başarısı öncelikle arabaların kıfayetine bağlıydı. Savaş arabasının geliştirilmesinde bizzat Hititler öncü bir rol oynamışlardı. Çift tekerlekli hafif arabalar MÖ 2000'li yıllardan beri Yakındoğu'da biliniyorlar ama ancak soylu ve seçkin kişilerin prestij araçları sıfatıyla tören ve gösterilerde kullanılıyorlardı. Gayet tabii bu durum, söz konusu araçlardan birkaçına bin-

Hattuşak akropolünün girişi. Buraya inşa edilen kapı tesisi güneyden gelen bir viyadük vasıtasıyla saraya resmi erişimi sağlamakta ve kralın seçkin muhafızları tarafından yirmi dört saat korunmaktaydı. Kapının her iki yanında muhafız kuleleri bulunuyordu.

Hitit savaş arabası rekonstrüksiyonu. Savaş arabaları, bir taraftan muharebede seri ve kıvrak hareket için hafif olmalı, diğer taraftan da yeri geldiğinde üçüncü bir kişiyi de taşıyabilecek ve uzun sefer mevsiminin zorluklarına dayanabilecek kadar sağlam yapılmalıydılar.

dirilmiş usta okçuların çarpışmalarda ara sıra birkaç atış yapmalarını engellememiş olsa gerektir. Ne var ki, uzun menzilli bileşik yay ile hafif arabanın hareketliliğini sistematik surette birleştirip kalıcı ve kalabalık araba kıtaları teşkil etmek şeklindeki devrimci adım MÖ 17. yüzyılda atılmış ve bütün savaş paradigmasını değiştirmişti. Bu öylesine müthiş bir gelişmeydi ki şehir devletlerinin ve bunların yaya milis kuvvetlerinin rengini verdiği "eski" yahut "Orta" Tunç Çağı'nı kapatıp yüzlerce, hatta binlerce savaş arabasına hükmeden savaşçı hükümdarların "Yüce Kral" unvanıyla proto-imparatorluklar kurdukları "yeni" yahut "Geç" Tunç Çağı'nı başlatmıştı.

İşte savaş maslahatı ve devlet inşasındaki bu devrimci gelişmelerin odağında yer alan başlıca isimlerden biri, kurduğu araba ordusuyla kendisini ilk Hatti yüce kralı yapan I. Hattuşili idi. Halefi I. Murşili ise babasının başarılarını dahi aştı: Emrindeki yüzlerce savaş arabasıyla, o zamana dek gerçekleştirilmiş en uzun menzilli askeri seferi yapıp Babil'i ele geçirmişti. Bu göz kamaştırıcı başarıların anahtarı olan savaş arabası, deri kaplı ahşap bir kasadan ibaret bir hafif araç olup altı parmaklı ahşap tekerleklerin takıldığı geniş bir dingilin üzerine monte edilmişti. Mısırlıların da

örnek aldıkları bu araç, dingilden öne doğru uzanan uzun bir kasnağın iki yanına koşulu birer aygır tarafından çekilirdi. Diğer krallıklardaki muadilleri gibi Hitit savaş arabasına da biri sürücü diğeri savaşçı olmak üzere iki kişi binerdi. Kadeş Savaşı'nda Hitit arabaları, düşman arabalarıyla kapışmada vazgeçilmez bir unsur olan hafif "koşucu" piyadeleri de üçüncü bir kişi olarak harp meydanına nakledip yere indirmişlerdi.

Araba savaşçısının silahı, kasanın yanlarındaki tirkeşlerden birinde duran yay ve sırtındaki sadakta taşıdığı oklardı; ayrıca taşınan bir mızrak ise savunma amaçlı kullanılırdı. Deneyimli bir araba savaşçısının elindeki yay ve oklar her ne kadar düşman piyade safalarını perişan edecek şekilde kullanılabilse de, nihai zafer düşman arabalarıyla kapışmanın sonucuna bağlıydı. Hititlerin düşmanlarından birçoğu, savaş alanına çok sayıda savaş arabası sürebilecek güce sahipti. Kral III. Hattuşili'nin aktardığına göre, ağabeyinin hükümdarlığı sırasında kendisi ülkenin kuzey kesimini idare ederken o bölgenin yöneticilerinden biri karşısına en az 800 savaş arabasıyla çıkmıştı. Bu sayı kulağa biraz abartılı gelse de, görece küçük krallıklar bile yüzlerce savaş arabasına sahipti.

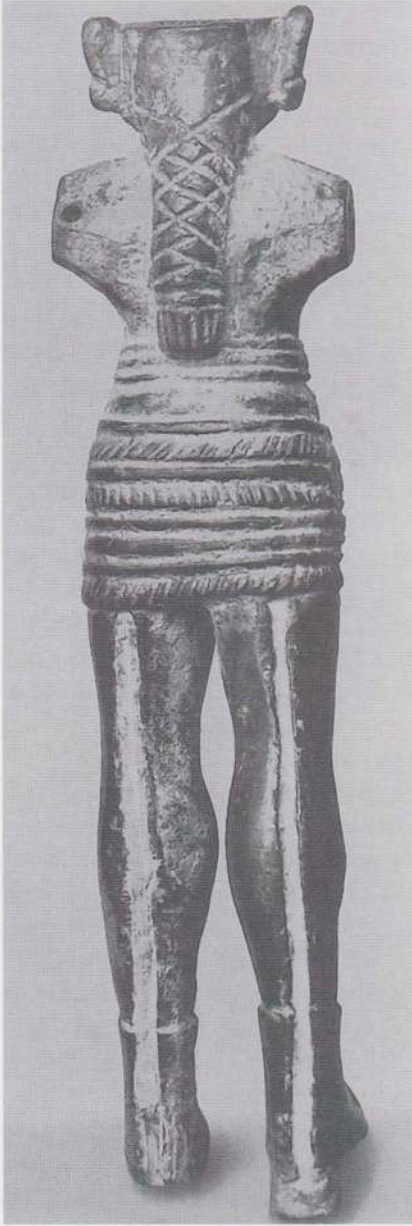

Hitit savaş arabası. Bu sahne, il. Ramses'in emriyle hakkedilmiş bir Mısır kabartmasında bulunmaktadır. Hitit savaş arabalarının tekerlekleri ve dingilinin kasanın ardına çizilmiş olması, muhtemelen kendi arabalarını model alan Mısırlı sanatçıların yaptığı bir hatadır. Dingilin kasanın ortasında yer aldığı neredeyse kesindir.

Savaş arabaları ayrıca, hem dini festivallerde kralı bir yerden bir yere nakletmek için hem de muhtemelen, hükümdar ülkesindeki kutsal yerlere hacca giderken makam aracı olarak kullanılıyorlardı. Diğer üst düzey görevliler de savaş arabalarından ulaşım için faydalanmış olabilirler. Yine de, savaş arabalarının seferin başladığı noktadan ta muharebe alanına kadar sürülüyor olması pek mümkün değildir. Esasen sürat ve kıvraklığa ağırlık verilerek inşa edilen bu araçlar pek sağlam yapılı değillerdi. Savaştan önce bozuk arazide yüzlerce kilometre sürüldükleri takdirde, yolculuğu tek parça halinde bitirebilseler bile işe yaramaz hale gelirlerdi. Bunlara koşulan atların halinin de göz önünde bulundurulması gerekir. Bu hayvanların en zinde ve güçlü olanları bile, içine iki kişinin bindiği söz konusu

araçları savaştan önce belki de haftalar boyu aralıksız çekseler haşat olup savaşamayacak hale gelirlerdi. Dolayısıyla savaş arabaları, diğer büyük eşyalarla birlikte, sefere giderken Hitit ordularına eşlik eden büyük yük katarındaki dört tekerlekli ve öküzlerin çektiği kağnılarda taşınırdı. Teçhizatın küçük parçaları ile erzak ise eşeklere yüklenirdi. Savaş arabaları sefer mevsiminde düzenli tamir ve bakıma ihtiyaç duyduklarından, araçların tamir edilemeyecek kısımlarını değiştirmek veya uzun sürecek tamirlerden kaçınmak için çok sayıda yedek parça da getirilirdi.

Savaş arabaları sayesinde kazanılan veya kaybedilen meydan muharebelerinde piyadeler yalnızca tali bir oynuyorlardı. Bu durumu, piyadeleri aktif savaşçıdan ziyade ordunun teçhizatı ile yük katarına göz

Kalınca örülmüş saçları sırtına inen bir Hitit savaşçısını temsil eden heykelcik, arkadan görünüm. Örgünün amacı, muhtemelen, enseyi darbelerden korumaktı (© Photo RMN - Hitit savaşçısı heykelciği, Paris, Louvre Müzesi).

kulak olmakla ve başkumandanı korumakla görevli halde tasvir eden Mısırlıların Kadeş Savaşı sahnele-

Yuvarlak kalkanlı bir süvari. Suriye'nin kuzeydoğusundaki Tell Halaf yerleşiminde bulunmuş ve MÖ 10. yüzyıldan kalmış olan bu eser, günümüzde British Museum koleksiyonundadır. Bu tarz atlı savaşçılar, savaş arabası muharebelerinin sonra erdiği ve Hitit Yüce Krallığı gibi savaş arabası devletlerinin yıkıldığı MÖ 1200'lerdeki felaket döneminden yüzyıllar sonra ortaya çıkmışlardır (British Museum'un izniyle).

rinde de görebiliyoruz. Tek istisna, en zinde ve silah kullanmakta usta (yerli yahut yabancı paralı asker) savaşçılardan seçilen hafif piyade "koşucular" idi. Bu adamların görevi, muharebede kendi savaş arabalarının ardından koşarak bunların yere düşürdükleri veya sakatladıkları düşman araba savaşçıların işini bitirmek ve aynı durumdaki kendi araba savaşçılarını düşman koşucularından korumaktı. Bir diğer önemli görevleri ise, arabalar hücum ettikten sonra kendi hatları toparlanırken düşman arabaları ile koşucularını oyalayıp geciktirmektir.

Öte yandan bozuk veya engebeli arazide, örneğin dağlar ve ormanlardaki hasımların mevzilerine saldırırken, düşmanla teke tek dövüşülüp reisleri yere serilirken, esirlere refakat işinde ve asi şehirlerin yakılıp yağmalanmasında piyadeler genel olarak daha aktif bir

rol oynuyorlardı. Kral II. Murşili, atlarla erişilemeyen bir dağ kalesine nasıl saldırdıklarını şöyle anlatıyor:

Ben, Güneşim, Arinnanda Dağı'na gittim. Bu dağ çok yalçındır ve denize doğru uzanır. Aynı zamanda çok yüksektir, ulaşması güçtür, taşlıktır ve atların üzerinde ilerlemesi imkânsızdır. Kitleler halindeki sürgünler burayı tutuyor ve kitleler halindeki piyadeler buraya tırmanıyordu. Atların dağda ilerlemesi mümkün olmadığı için, ben, Güneşim, ordunun başına yayan geçerek Arinnanda Dağı'na çıktım.⁴

Geç Tunç Çağı'nda, bugün anladığımız haliyle "süvari" yahut "atlı" savaşçılar henüz ortaya çıkmamışlardı. Nitekim bu dönemde süvarilerin savaşta aktif bir rol oynadığını düşünmemizi sağlayacak ne yazılı ne de görsel hiçbir kaynak yoktur. Yakınoğu, Mısır ve Ege dünyasında at sürmek, ancak çok gözükkara kişilerin uğraştığı tehlikeli bir spor olarak biliniyordu. Binicilikte kilit rolü olan ahşap eyer ve dayanıklı madeni gem henüz icat edilmemişti. En önemlisi, at ile binici arasındaki ilişki henüz tam olgunlaşmamıştı. Bu dönemden kalma birkaç duvar resmi ile heykelciğin de gösterdiği kadarıyla, ata nasıl binmek gerektiği bile tam öğrenilmemişti. Biniciler atın sırtına değil,

eşeye biner gibi sağrılara oturuyorlardı. Savaş arabası mürettebatları at sürmeyi, muharebede araçlarının sakatlanması halinde atlarını çözüp nispeten kısa bir mesafe kat ederek savaş alanından çekilmeye yetecek kadar öğrenirlerdi. Yine de ordularda, gözcü ve ulak olarak görev alan uzmanlaşmış birkaç usta binicinin de olması çok mümkündür. Bunların görevleri arasında düşman hakkında bilgi toplamak, kral ile komutanları arasındaki haberleşmeyi sağlamak ve savaş alanından karargâha veya kraliyet başkentine rapor taşımak bulunuyordu. Kendilerini korumayı sağlayacak kadar da silahlıydılar ancak bu silahlarını (ki genellikle bir yay ve oklardır) at sırtında değil yere inip kullanıyorlardı.

⁴ Alıntının kaynağı: II. Murşili'nin Yıllıkları [Die Annales des Mursilis].

KIYAFET VE TEÇHİZAT

Hattuşas'ın üç ana kapısından birinin iç kısmına oyulmuş, neredeyse iki metre boyunda yetişkin bir erkek figürü uzun bir tüyle süslü, kulak ve ense örtüleri bulunan ve muhtemelen meşinden yapılmış olan bir **miğfer** ile beli kemerli kısa bir **etek** giymiştir. Muhtemelen deriden yapılmış etek, birbirine geçen spiraller ve çapraz çizgilerle süslüdür. Savaşçının çıplak üst gövdesinden tel tel bir tutam tüy bitmiştir. Uzun saçları miğferinin altından sırtına dökülür. Hitit savaşçıların saçları, bazı tasvirlerde kalın bir örgü halinde boynun arkasından sallanır. Uzun saç modası belki de savaşçılara oklar, mızrak darbeleri ve kılıç yaralarına karşı ek koruma sağlamak için zuhur etmişti. Sağ elinde bir savaş baltası taşıyan savaşçının sol yanında, kemerine sıkıştırılmış eğri bir kılıç bulunur. Bacaklarının dizden aşağısı baldır zırhıyla korunmaktadır. Yumruk halindeki sol eli havadadır. Bu kabartmanın bulunduğu kapı "Kral Kapısı" diye bilinir zira uzun zaman boyunca, bu figürün sefere çıkan bir Hitit kralına ait olduğu düşünülmüştür. Ancak bu kesinlikle savaşçı kıyafeti giymiş bir Hitit tanrısıdır ve figür IV. Tuthaliya'nın hükümdarlığında (1237-1209) oyulduğu için de muhtemelen, kralın "hamisi" olan Şarruma'dır. Havaya kalkmış sol eli ve yumruğu, Hattuşas'tan sefere çıkan kıtalarının başındaki krala yapılmış bir zafer selamını temsil ediyor olabilir.

Bu gördüğümüz muhtemelen, sefere çıkan bir Hitit askerinin temel teçhizat takımıdır. Bir tanrının bu şekilde tasvir edilmesi ise gayet münasiptir zira Hitit kralları, tanrılarının kendilerine yürüyüşte gerçekten eşlik ettiklerine ve muharebede önlerine düştüklerine inanırlardı. Şarruma figürü, bir savaşçı için pek az zırh taşıyor; gerçi göğüs kılları oymalarının aslında bir zincir gömlek olarak yorumlanması gerektiği öne sürülmüş olsa da, bu öneri pek akla yatmamıştır. Hitit başkentini-

Hattuşas'ta Kral Kapısı'nın iç kısmına yapılmış ve neredeyse iki metre yüksekliğindeki bir savaşçı tanrı kabartması. Sol yumruğunu sıkımsı, belki de sefere çıkan krala ve kıtalarına bir zafer işaretiyle veda ediyor.

Üzerinde bir savaşçının tasvir edildiği bu çömlek parçası Hitit başkentinde bulunmuştur. Figürün Batı Anadolu veya Ege kaynaklı olması muhtemeldir (K. Bittel, "Tonschale mit Ritzzeichnung von Bogazkoy", *Revue Archeologique* 1, 1976, s. 9-14, © PUF 1976).

de bulunan diğer bir savaşçı figüründe ise belden yukarısı iyice örtülmüştür. Seramik bir kâsenin iç tarafına çizilmiş olan bu betimlemeden, günümüze ancak kimi parçalar kalmıştır. Bu figürün de başında, kulak ve ense örtülerine sahip olup arkasına uzun bir tüy takılmış bulunan bir miğfer vardır. Öte yandan bu miğfer, savaşçı tanrının giydiğinden çok daha inceliklidir; (tanrının eteğindeki benzer) çaprazlama çizgilerle süslediği gibi "9" sayısına benzeyen bir sorguç ile boynuz şeklindeki bir çıkıntıya sahiptir. Savaşçı, eşmerkezli çember deseniyle süslenmiş ve kolu dirseğin altına kadar inen bir ceket giymiştir. Bu ceket bir **pul zırh** gömleği kapatabilir. Maalesef, tasvir ettiğimiz figürün gerçekte bir Hitit savaşçısı olup olmadığından emin değiliz. Resmedildiği çömlekte mevcut orijinal kompozisyonun yalnızca bir kısmı görülmektedir ki bunun aslında bir Hitit savaşçısıyla dövüşen Egeli bir düşman olması

da mümkündür. Öte yandan, pul zırhın Hitit araba savaşçılarının kullandığı koruyucu teçhizatın standart bir parçası olduğu kesindir zira Hattuşas kazılarında böyle bir zırh ortaya çıkarılmıştır. Pul zırh gömleğin üzerine deri ceket giymek muhtemelen vücudu aşırı ısıtır, hele de yaz ortasında uzun bir yol kat edilirken dayanılmaz bir hal alırdı.

Hitit kıtaları yürürken olabildiğince hafif giysilere bürünürlerdi. Seferler esnasında, yılın en sıcak zamanında çöl veya yarı çöl arazilerden geçerek yüzlerce mil kat etmeleri gerektiğinden, eğer tam teknil harp teçhizatını kuşanarak yürümeye kalksalar, bir günde gitmeleri gereken mesafeyi ve yakalamaları gereken sürati tutturmaları imkânsız olurdu. Bu nedenle, yalnızca düşmanla yüz yüze geldiklerinde zırha

bürünüyor olmaları akla daha yatkındır. Miğfer belki muharebe esnasında olduğu gibi yürüyüşte de takılıyordu, ancak Hattuşas kapısındaki tanrı oymasının miğferi, onun savaşçı rolünü pekiştirmek için de betimlenmiş olabilir.

Hattuşas yakınlarında bulunan ve günümüzde Yazılıkaya olarak bilinen **tapınakta** 12 tanrı tek sıra halinde sağa doğru yürürken tasvir edilmiştir. Onlar da beli kemerli kısa etekler giyerler; savaşçı mizaçları ise sağ elleriyle tutup omuzlarına yasladıkları palaya benzer kılıçlarla gösterilmiştir. Tanrı oldukları, kutsallık işareti olan konik şapkalarından anlaşılır. Yeraltı dünyasının 12 tanrısını temsil ettikleri sıklıkla belirtilen bu figürler açıkça askeri bir görünüme sahiplerdir. Belki de himayelerindeki kralın önünden savaşa koşan tanrıları simgelemektedirler. Ayaklarında, parmak uçları havaya kalkık **deri pabuçlar** vardır. Asker teçhizatının

Hitit savaşçıları intikal yürüyüşünde (Ekip Film'in izniyle).

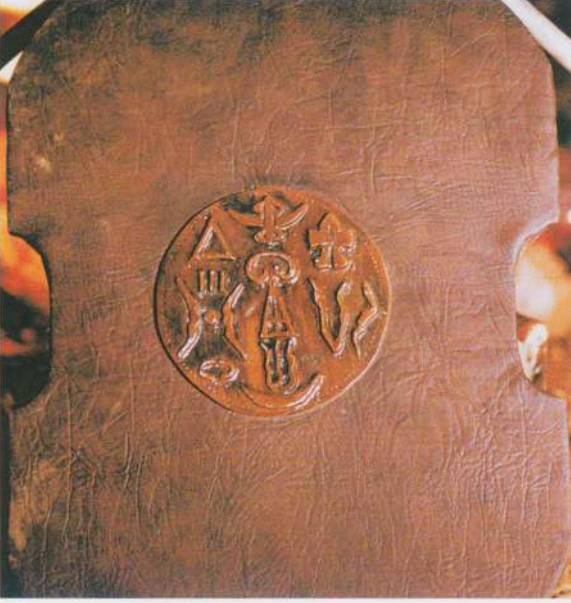
temel bir parçası olan bu pabuçlar, hem yürüyüşte hem de muharebede giyilirdi. Hattuşas'taki savaşçı tanrının ayakları çıplak olsa da, bir Hitit savaşçısının sağlam ve dayanıklı pabuçları olmadan Anadolu'nun çetin arazisine veya Suriye çöllerinin kızgın kumlarına dayanması mümkün değildi.

Kadeş Meydan Muharebesi'nin Mısırlılar tarafından yapılmış tasvirleri, Hitit askerlerinin harp kı-

yafetleri konusunda bize daha net bir fikir verebilir. Hattuşas'taki hafif giyimli savaşçı tanrının aksine, Kadeş'teki askerler boyunlarından dizlerine kadar **uzun kollu giysilere** bürünmüşlerdi. Anadolu uzmanı James Macqueen'e göre bu, Suriye'nin sıcak iklimi için hazırlanmış tropikal bir kıyafet yahut hızlı hareket etmek gerektiğinde yük katarına bırakılabilecek bir kaputtu. Ya da belki, çarpışma başlamadan hemen önce bez giy-

Yazılıkaya'daki Hitit tapınağının duvarlarına işlenmiş on iki tanrı kabartması. Çoğunlukla yeraltı dünyası tanrıları olarak yorumlansalar da, burada silah kuşanmış bir haldeler ve belki de Hitit ordusunun başında düşmana karşı ilerliyorlar.

Kabartmalardaki sahnelerden hareketle yeniden imal edilen Hitit kalkanı. Ahşap bir çerçeve üzerine sıkıca kösele gerilerek yapılan ve hafiflik ön planda tutularak tasarlanan bu kalkan, öncelikli olarak darbeleri savuşturmak için kullanılırdı. Yoksa doğrudan mızrak darbelerini veya okları savuşturması mümkün değildi (Ekip Film'in izniyle).

sinin üzerine giyilen uzun bir koruyucu kaftandı. Hitit piyadelerinde kalkan görülmemesi, bu kıyafetin kılıç ve mızrak darbelerine karşı bir tür koruma sağladığı iddiasını destekler mahiyettedir.

Hem Hitit hem de Mısır kabartmaları, en üst rütbeli Hitit subaylarının bile savaş kıyafeti ile teçhizat açısından emirlerindeki askerlerden bariz bir biçimde ayırmadığını gösterir. Hattuşaş'taki savaşçı tanrı heykeli, hem sıradan askerlerin yürüyüşte kullandığı giysiler hem de kralın kıyafet ve teçhizatı konusunda eşit derecede bilgilendiricidir. Askerlerin kullandığı silah ve koruyucu teçhizat, öncelikle cenk esnasındaki görevleri ve anayurtlarına göre farklılaşıyordu. Dolayısıyla araba savaşçıların teçhizatı piyadelerden farklıydı. Ayrı bölgelerden gelen askerlerin kendilerine özgü bir kıyafet ile zırh kullanıyor olmaları, özellikle de muharebenin tozu dumanı içinde kolayca tanınabilmek için ayırt edici bir başlık takmaları muhtemeldir. Bu son derece önemliydi, zira önceden de belirttiği

Bir tunç Hitit baltasının ağzı. Aslı ahşap bir sapa raptediliyordu (Queensland Üniversitesi Antik Eserler Müzesi'nin izniyle).

gibi, aynı bölgeden gelen kıtalar kendi kumandanlarının emrinde birlikte çarpıştırdı.

Hitit koruyucu teçhizatının en önemli ögesi, Kadeş kabartmalarında gerçektekinden küçük betimlenmiş

olsa da, vücudu boyundan kalçaya kadar örten **kalkan**dır. Dikdörtgen şeklindeki kalkanın alt ve üst kısmı hafifçe dışbükey, yanları ise hafifçe içbükeydir. Ahşap bir çerçeveye kösele gerilerek yapılan kalkanları ağırlıklı olarak savaş arabası mürettebatları ve koşucular kullanırdı. Bunların metal kalkanlara kıyasla daha hafif olması önemli bir avantajdı. Alelade dikdörtgen biçimli alııldık kalkanları ise Hititlerin müttefik kıtaları kullanırdı. Yeni-Hitit döneminde (MÖ 1. binyıl) teçhizata eklenen küçük yuvarlak kalkanlar, krallığın son birkaç onyıla hariç, Geç Tunç Çağı Hititleri tarafından hiç kullanılmadı.

Namlusu nervürlü, kabza başı ise hilal şeklinde olan kısa **saplama kılıcı**, her rütbe ve sınıftan milislerin kullandığı standart Hitit silahıydı.

Kimi zaman, savaşçı tanrının belinde taşıdığı kılıç yahut hançerdeki gibi hafifçe kavisli bir namlusu olurdu. Yürüyüş esnasında askeri teçhizatın diğer unsurları yük katarında taşınırken, askerlerin her an silahlı olması için muhtemelen kısa kılıçları kemerlerine sıkıştırılmış halde hep bellerinde duruyordu. **Uzun kılıçlar** da silahhanede mevcuttu. Bu tür bir silah, 1991 senesinde Hitit başkentindeki Aslanlı Kapı yakınlarında bulunmuştur. Üzerinde, kil tablet metinlerinde Assuva Konfederasyonu olarak geçen bir batı ülkeleri ittifakına karşı 14. yüzyıl başlarındaki Kral Tuthaliya'nın kazandığı zaferi belgeleyen bir yazıt vardır. İbarede şöyle yazar: "Büyük Kral Tuthaliya, Assuva ülkesini yerle bir ettiğinde bu kılıçları efendisi Fırtına Tanrısı'na adadı." Kılıç belki de bu harekatta alınmış ganimetinin bir parçasıydı. Hititlerin kullandığı bir diğer silah ise Yazılıkaya'daki 12 tanrının taşıdıklarına

Fırat Nehri üzerindeki Geç Hitit şehri Karkamış'tan çıkarılmış ve MÖ 10. yüzyıla tarihlenen bu kabartmada, elinde bir balta tutan Fırtına Tanrısı Teşub görülüyor (British Museum'un izniyle).

benzeyen **orak biçimli kesici kılıçlar**dır. Bu örnekte keskin ağız namlunun karnında değil sırtındadır. Bu orak biçimli kılıçların bir avantajı da düz namlulu kılıçlara nazaran kırılmaya daha az meyilli olmalarıydı.

Saplama kılıçları ile kesici kılıçlar göğüs göğüse savaşırken, özellikle de Hititlerin beklenmedik düşman saldırılarına daha açık oldukları dağlık araziler veya ormanlık bölgelerde işe yarıyorlardı. Hitit kralının savaş arabası muharebesi için tertipleneceği daha açık ve düz zeminlerde ise 2,1-2,4 metre boyundaki **mızraklar** hem piyadeler hem de araba mürettebatları tarafından yıkıcı bir etkiyle kullanılırdı. Her arabada, özellikle yere düşmüş düşman araba savaşçılarının işini bitirmek veya koşuculara karşı savunma amacıyla bir mızrak bulunuyordu. Mızraklı piyadeler ise kendi arabalarının ardına sığınabileceği sivri uçlu bir çit oluşturmak üzere yan yana dizilirlerdi.

Bütün bu silahlar, % 90 ölçek bakır ve yüzde % 10 ölçek kalaydan dökülmüş tunç alaşımından imal ediliyorlardı. Hititlerin savaşta başarıları uzun süre boyunca, rakiplerinin tunç silahlarından daha üstün olan demir silahlar kullanmalarına bağlandı; ne var ki bu yanlış bir kanıydı. Hititler göktaşlarından elde ettikleri doğal demiri kullanarak eşya üretmişlerdir. Çok nadir bulunmasından ötürü son derece değerli olan bu cins demirden yapılmış silahlar ve bir taht büyük arzu uyandırmakla beraber, ancak törenlerde kullanılmaya yahut kralın akranlarına hediye olarak verilmeye uygunlardı. Nadir bulunması bir yana, göktaşı demiri gerçek silah üretmeye elverişli değildir. Ne demir işleme teknolojisi ne de karbonla demiri karıştırarak çelik üretilebileceği bilgisi Tunç Çağı sonlarına kadar keşfedilmemişti. Bu dönemde üretilen demir silahlar çok kırılğan ve Tunç silahlara nazaran son derece kalitesiz olmalıydılar.

Tunç kullanımında tek bir pürüz vardı, o da Geç Tunç Çağı'ndaki Anadolu'da Hititlerin ihtiyacını karşılayacak miktarda kalay madeni bulunmamasıydı. Bu yüzden Hititler, büyük ihtimalle Mezopotamya ve Suriye'den geçen Doğu-Batı ticaret yollarını kullanarak Afganistan'daki madenlerden kalay tedarik ediyorlardı. Ticaret yollarının geçtiği bölgelere hâkim olmak işte bu nedenle çok önemliydi.

Savaş arabası mürettebatlarının başlıca silahı ok ve yaydı. Hitit piyadesi bünyesinde de okçu müfrezeleri bulunmuş olabilir ancak buna dair bir kanıt yoktur. Yaylar kat kat ahşap ve boynuz tabakaların yapıştırılmasıyla imal edilen, son derece esnek ve güçlü "bileşik" tipteydi. Ahşap veya kamıştan ok saplarına genellikle gömme dipli ve kancalı ok başları raptediliyordu. Muhtemelen deriden yapılan sadaklar 20 ila 30 kadar ok alıyordu. Bu menzilli silahların çoğu, Hitit ordusunun diğer silahları gibi devlet idaresindeki silah fabrikalarında üretiliyor ve savaşmaya hazırlanan askerlere hızlıca dağıtmak için, ordunun yük katarında istifleniyorlardı. Ancak, büyük bir çatışma stokları çabucak tüketebildiğinden, ordunun sefere çıktığı bölgelerdeki veya yakınlardaki harağgüzar devletlerden malzeme tedariki çok yaygın bir uygulama olabilir.

B

PIYADE

Burada tasvir edilen savaşçılar hem Mısır kabartmalarındaki Hitit savaşçılarından hem de Hitit kabartmalarından yola çıkılarak çizilmiştir. İkisi de rütbesiz nefer olmakla birlikte, bunlarla subayların kıyafetleri arasında pek az fark vardı. Askerler boyun hizasında kestirdikleri saçlarını muharebe sırasında enselerini korumak için zaman zaman örerlerdi. Bütün herkes, sert ve taşlı zeminde yüzlerce kilometre yürürken kendilerine avantaj sağlayacak olan burnu yukarı kalkık ve köseleden mamul potin giyerdi. Üstlerinde de hafif kumaştan dikilmiş, beli kemerli ve kolları bileğe ya da dirseğin biraz altına kadar uzayan bir kıyafet olurdu. Bu giysi ya dizüstü ya da ayak bileği uzunluğundaydı. Daha kısa ve hafif kıyafetin muharebede seri hareket etmeleri gereken koşuculara mahsus olduğu düşünülebilir. Meşin yahut tunç miğfer sefer boyunca kafadan çıkartılmazdı. Kısa bir kılıç ya da hançer de standart teçhizata dahildi. Arabaların esas işi gördüğü açık arazi muharebesinde levazım katarına göz kulak olmakla veya kuşatılacak şehirlerin etrafında abluka hattı oluşturmakla vazifeli pasif piyadeler, 2,1-2,4 metre uzunluğunda mızraklara sahiplerdi. Nöbetçiler ve Muhafız kıtaları mensupları da her zaman mızrak taşırdı. Savaş baltalarının da bütün askerler için standart teçhizat olduğu neredeyse kesindir. Çeneden kalçaya kadar vücudu örten kalkan, ahşap bir çerçevenin üzerine sıkıca kösele gerilerek imal edilirdi. Bu kalkanlar özellikle araba sürücülerini ve koşucu hafif piyadeler tarafından kullanılıyorlardı.

TALİM, DİSİPLİN VE MORAL

Birçok değişik şekilde ifa edilebilen askerlik hizmeti, geniş bir vazife ve beceri yelpazesine yayılıyordu. Bu vazifelerin yerine getirilmesi için, askerlerin farklı farklı tür talimlerden geçmesi gerekiyordu ve öğrenme sürecinin büyük kısmı muhtemelen üstlerinin gözetimi altında iş üstüneyken gerçekleşiyordu. Maalesef, Hitit talim programları konusunda çok az bilgiye sahibiz. Düzenli ordu askerleri şüphesiz en iyi şekilde talim görüyor, ihtiyatların da muhtemelen düzenli aralıklarla talim üzere yoklama vermesi gerekiyordu. Hiyerarşinin hangi kademesinde olurlarsa olsunlar Hitit askerleri, uzun ve meşakkatli bir yürüyüşten sonra bile savaşa hazır durumda olmaları ve kendilerini bekleyen dinç düşmanlar ile dövüşebilmeleri için yüksek bir fiziki zindelik seviyesine ulaşacak şekilde talim görüyorlardı. Seçkin savaş arabaları kıtası ise özel atanmış talimci subayların gözetimi altında en sıkı eğitimden geçiyordu.

Erken Hitit döneminden kalmış bir metnin parçaları, bize bu yetişme süreci hakkında bazı bilgiler verir.⁵ Okçulukta üst düzey beceri edinmek, sürecin belki de en önemli unsuruydu. Hızla ilerleyen ve hem yukarı aşağı hem de iki yana sallanan arabadan isabetli atışlar yapmaları gereken okçular, yay kullanmayı iyi bilmeliydiler. Elimizdeki eksik metinden çıkartabildiğimiz kadarıyla, salt ok atmayı öğrenmekten çok öteye giden talimin kapsamına ok uçlarını bilemek, okun uçuş aerodinamiğini anlamak, yayı doğru şekilde tutmak ve en elverişsiz koşullarda bile etkili bir biçimde kullanmak da giriyordu. Eğitimleri sona erdiğinde, okçular muhtemelen kralın önünde maharetlerini sergilerlerdi. Belirlenmiş hedeflere isabet ettirenler bir kadeh şarap

Bilinen son Hitit kralı Suppiluliuma'nın okçu olarak tasviri. Kral bir elinde de mızrak tutuyor. Hem bu kabartma hem de Suppiluliuma'nın zaferlerini listeleyen hiyeroglif kitabe, yakın zamanda Hattuşaş'ta ortaya çıkarılan Südburg'da (Güney kale) bulunmaktadır.

⁵ Bkz. R.H. Beal, *The Organization of the Hittite Military* (Heidelberg, 1992), s. 127-29.

Resmi kıyafetini giymiş Hitit kraliçesi. I. Şuppiluliuma'nın ve III. Hattuşili'nin eşleri örneğinde olduğu gibi birçok kraliçe kraliyetin siyasi, adli ve diplomatik işleyişinde söz sahibi olmuştur. Eşleri kendilerinden önce ölse bile kraliçeler statülerini ömür boyu korurdu (Ekip Film'in izniyle).

kazanır; hedefi ıskalayanlar ise çok daha tiksindirici bir şey içmeye (bunun ne olduğu tam belli değilse de, idrar içirme Hitit dünyasında bilinen bir ceza yöntemi) ve arkadaşlarının önünde çırılçıplak koşmaya zorlanırlardı.

Savaş arabası mürettebatları gece hamleleri için de talim görüyorlardı. İleride göreceğimiz gibi, gece harekâtı Hitit askeri stratejisinde önemli bir role sahipti. Hızla ilerleyen araçların gece harekâtında karşılaşabilecekleri tehlikeler göz önünde bulundurulduğunda, yoğunlaştırılmış gece talimi gerek araba mürettebatları gerekse de atlar için vazgeçilmez bir ihtiyaçtı.

Mitannili bir savaş esiri olan Kikkuli tarafından yazılmış ve atların araba savaşı için hazırlanmalarına dair detaylı bir kılavuz günümüze ulaşmıştır. İki yüz on dört gün süren at terbiyesinin otuz iki günü, hayvanları karanlıkta yapılacak muharebelere alıştırmak için gece hamlelerine ayrılmıştı. Ayrıca Hitit ordusu, güneşin kavurucu etkilerinden kaçınmak için yürüyüşlerini genellikle gece vakti gerçekleştirirdi. Kılavuzdaki teknik terimlerden birçoğunun anlamı tam açıklığa kavuşmamış olmakla beraber, at terbiyesinin

büyük bir kısmının hayvanların sürati, gücü-kuvveti, itaatkârlıkları ve hepsinden de öte dayanıklılıkları üzerinde durduğunu anlıyoruz. Ciddi bir seçmeye tâbi tutulan atlardan yalnızca en güçlü kuvvetli olanlar eğitim programına alınırdı. Öte yandan, atlar dayanıklılık ve güç-kuvvet için olduğu kadar sürat ve çeviklik için de yetiştiriyorlardı. Muharebe alanına varmak için sürücüler kadar atların da yüzlerce kilometre yol kat edip çarpışmada en yüksek performansı sergilemeleri gerekiyordu.

Hitit düzenli ordusunu, yani krallığın seçkin savaş gücünü oluşturan askerler için statüleri büyük bir gurur kaynağıydı. Birçoğu, özellikle de subay sınıfındakiler, bizzat kral tarafından seçilmiş ve kendi aralarında güçlü bir takım ruhu ile kimlik duygusu inşa etmişlerdi. Ancak başlıca sadakatleri devlete değil bizzat krala, yani başkomutana idi. Düzenli ordu, krallığın bütün savaş gücüne tutarlılık aşılayan temel askeri oluşumdur. Her şeyden de öte, Hitit askerleri amirlerinin emirlerini sorgusuz sualsiz yerine getirmek ve altından kalkması neredeyse imkânsız durumlarda bile geri çekilmemek yahut saflarını bozmamak üzere eğitilmişlerdi. Bu koşulları yerine getirmekte katı di-

Yerkapı suru, Hattuşaş'ın güney istihkâmının bir parçası olarak inşa edilmiştir. Aşağıdan yukarıya merdivenler ile çıkılıyordu. Bu surun Hattuşaş savunmasını güçlendirmekten ziyade şehrin kudreti ve ihtişamını simgeleyen bir abide olarak tasarlandığını düşünmek için çokça sebep vardır.

siplinin de yardımcı olduğu aşıkârdır. Elimizde az bilgi olmasına rağmen, disiplin ve cezalar muhtemelen her kademede çok sıkıydı. Askerden kaçmak ciddi bir kabahatti ve bu tür durumların doğrudan krala bildiriliyor olması, bunun en büyük suçlardan biri sayıldığının göstergesidir. Ayrıca askerler ve subaylar, üstlerinin yahut astlarının hainliğe delalet eden türden hal ve hareketlerini bildirmekle de yükümlüydüler. Aksi takdirde, suçu görmezden gelen kişi de suçluyla birlikte ölüm cezasına çarptırılabilirdi.

Kral, emirlerine derhal uymayan subayları gözlerine mil çektirmekle yahut idamla tehdit ederdi:

Kassu ve Zilapiya'ya söyle: "Bu mektup size ulaşır ulaşmaz ivedilikle Majestelerinin huzuruna gelin. Eğer gelmezseniz adamlarım sizi gördükleri yerde gözlerinize mil çekecekler!"

Sen Pipappa, UKU.UŞ askerlerini [yani profesyonel düzenli ordu mensupları] olabildiğince

C

s. 34-35:

SAVAŞ ARABASI TALİMİ

Hitit ordusunun en seçkin birimi savaş arabaları kıtasıydı. Muharebelerin akıbeti büyük ölçüde araba savaşçılarına bağlıydı. Ayrıntılı bilgiye sahip olmasak da bu askerlerin titiz bir eğitimden geçirildiklerini biliyoruz. Hitit arabaları, "koşucu" hafif piyadeleri de üçüncü bir yolcu olarak muharebe meydanına taşıyıp indirmekle ünlenmişlerdi; ne var ki bu durumda arabanın seri, dengeli ve kıvrak biçimde sürülmesi daha da zor bir hal alıyordu. Bir Hitit at terbiyeciliği kitabından alınan bilgiye göre hem atların hem de araba mürettebatının eğitimi için yere eliptik bir rota çiziliyordu. Sahnede bir talim kazasını görüyoruz. Araçlardan biri ya sürücü hatasından, ya savaşçı ve koşucu ağırlıklarını zamanında doğru tarafa veremedikleri için ya da şasi çöktüğünden devrilmiş. Bu kaza, devrilmiş araca hızla yaklaşmakta olan diğer araba için de bir sınavdır. Sürücü, muharebe sırasında sıkça karşılaştacağı bu durumdan sıyrılmak için sürat kesmeden ve devrilmeden son derece dar bir alanda engelin etrafından dolanmak durumundadır. Bu eğitim programları hem atlar ve arabalar hem de mürettebat için bir imtihan niteliğindeydi. En yüksek performans ve dayanıklılık standartlarını karşılayamayan atlar ıskartaya çıkarılırdı. Araçlar ise muharebe sırasında parçalanmamaları için antrenman sahasında en ince ayrıntısına kadar test edilmeliydiler.

çabuk bu tarafa geçirt. Onları orduya getir. Eğer yapmazsan geleceksin [ve] öleceksin!⁶

Bu emirler ve tehditler, krallık tarihindeki en büyük krizlerden biri yaşanırken Kral III. Tuthaliya tarafından yağdırılmıştır. Görevde en ufak bir ihmale dahi göz yumulamaz idiyse de idam yahut gözlere mil çekilmesi alışılmadık derece sert cezalardır. Bununla birlikte, krala karşı başka itaatsizlik ve başarısızlık örneklerinin de yine ölümle cezalandırılabilmesine dair bilgiye sahibiz. Bu veriler, kralın ordusunda görev ihmallerinin düzenli olarak bu şekilde cezalandırıldığına işaret ediyor olabilirler.

Düşük rütbeli subaylar ile erat kesimi orduya girerlerken, bütün askerlerden beklenen (krala ve ailesine karşı) koşulsuz sadakatı vurgulamak için bir yemin töreni düzenlenirdi:

Bir kadın kıyafeti, öreke ve ayna getirsinler, bir oku kırsınlar ve sen de şu cümleyi tekrar et: "Burada gördüğünüz kadın eşyaları değil mi? Onlar yemin [töreni] için buradalar. Yeminini kim bozarsa ve krala, kraliçeye ve prenslere kim kötülük yaparsa erkekten kadına dönsün! Askerleri kadına dönsün, kadın gibi giyinsinler ve başlarını bir örtüyle kapasınlar! Yayları, okları ve çomakları ellerinde kırsın, yerlerine öreke ve ayna tutsunlar!"⁷

Bizzat kralın şahsına biat eden bir milis kuvvetinin önemi, Hitit savaş gücünün kalan kısmının ve genel olarak krallığın yapısı düşünüldüğünde iyice açıklığa kavuşur. Hitit ordusu şu veya bu askeri harekât için sağdan soldan bir araya getiriliyor, bileşenleriyse seferin türüne, kapsamına ve gerçekleşeceği bölgeye göre değişiyordu. Sefer gücünün büyük bir kısmı krallığın periferisinden zorla toplanmış askerlerden oluştuğu için, Hitit ordusunun azımsanmayacak bir bölümünün uğrunda savaştıkları krala ve krallığa ya çok az sadık ya da hiç bağlılık hissetmeyen askerlerden oluştuğunu söy-

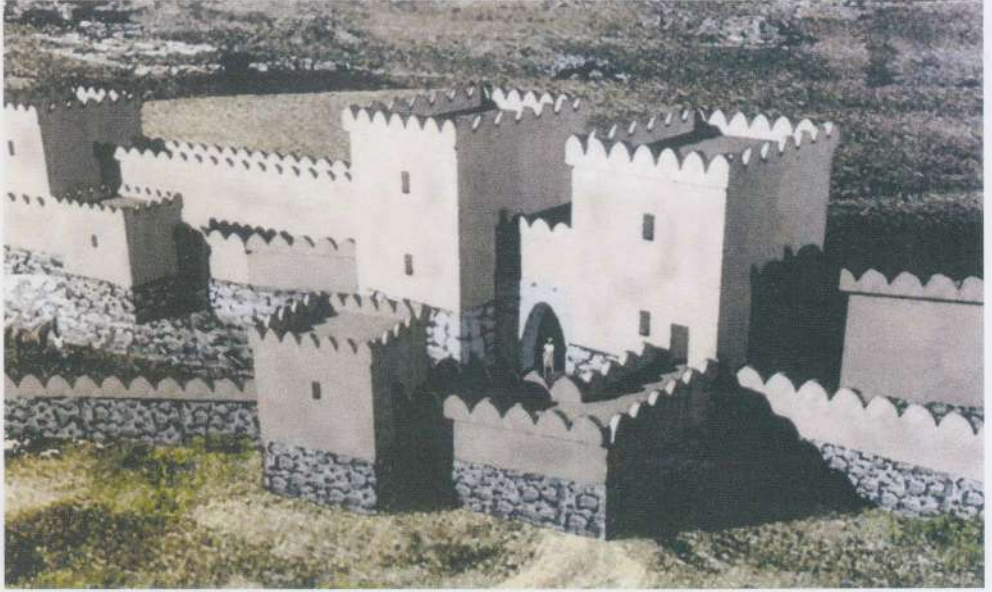
Yazılıkaya'daki hançer-tanrı. Bu kabartma yere saplanmış bir hançer veya kılıcı betimliyor. Kabzası, iki aslan postunun üzerinde yükselen tanrının başı ve omuzlarından oluşuyor. Kabartmanın altı ise yalnızca üst kısmı görünen ve iki tarafı keskin bir tabandan oluşmakta.

leyebiliriz. Orada bulunmalarının tek nedeni, mahalli bir yöneticinin ihtiyaç halinde Hitit ordusuna asker sağlamak üzere Hatti yüce kralıyla sözleşme imzalamış olmasıydı; az bir kısmı da paralı askerd. Sonradan göreceğimiz üzere muharebelerin büyük bir kısmı kralın tam zamanlı milis kuvveti, özellikle de savaş arabaları

⁶ Masat Höyük arşivlerindeki mektuplardan alıntılanmıştır, çev. T. Bryce, *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East* (Londra, 2003), s.180.

⁷ Asker Yemini'nden bir parça, çev. A. Goetze, içinde: J.B. Pritchard (haz.), *Ancient Near Eastern Texts relating to the Old Testament*, 3. Baskı (Princeton, 1969). s. 354.

Hitit kraliyet başkenti Hattuşaş'ın üç kapısından biri olan Kral Kapısı'nın rekonstrüksiyonu. Kapının iç kısmında, savaş için kuşanmış bir tanrı olduğunu düşündüğümüz silahlı bir savaşçı resmedilmiştir (P. Neve'den alıntılanan U. Betin; Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul şubesinin izniyle).

tarafından kazanılırken diğer bölgelerden toplanan sıradan askerler ancak tali kuvvet işlevi görüyordu. Bu askerler, pek çok durumda üzerlerinde zor kullanarak hâkimiyet kurmuş bulunan Hatti Krallığı'na karşı pek bir sadakat duyuyor olamazlardı. Bu durum, çeşitli bölgelerden gelen askerlerin hemşerileriyle bir arada barındırılmalarını ve sefer sırasında kendi reislerinin komutası altında savaştırılmasını temel bir zorunluluk haline getiriyordu zira bu askerlerin Hitit zaferlerine katkıları, Hatti'den ziyade birbirlerine ve kendi reislerine karşı sadakatleri üzerinde yükseliyordu.

Kuşkusuz zorlu çevre koşulları, tayın kıtlığı, hastalık, düşman gerilla çetelerinin tacizleri veya askeri başarısızlıklar nedeniyle sefer sırasında askerlerin moralinin çok düştüğü günler de yaşanmıştır. Bu durumun farkında olan kral ve subaylar, moral bozukluğuyla mücadele etmek için birtakım yöntemler geliştirmişlerdi. Düşen moralleri yükseltmek için aşağıda tasvir edilene benzeyen ritüeller yapılırdı:

Savaş alanı "ordunun efendisi" açısından ürkütücü bir hal aldıysa veya işler düşman için

yolunda giderken bizim genç yiğitlerimiz için kötüye gidiyorsa, bu ritüeli gerçekleştirin: Suyu çam kozalakları ve sıcak taşlar atın. Kozalaklar ve taşların tıslayarak soğuyup sessizleşmeleri gibi senin [düşmanın] ve askerlerinin de erkekliği, savaşı ve dikkati soğuyup sönsün... Tanrılar yanınızda yürüyorlar. Tanrılar ordumuza civanmert genç adamlar verdiler.⁸

Bu gibi ritüeller, Hitit dünyasındaki hayatın birçok boyutunda güçlü bir etkiye sahipti. Kudretlerine olan inancın askerlerin başarısında önemli bir payı vardı.

⁸ Çev. Beal, "Hittite Military Organization", s. 552.

ASKERLİK HAYATI VE VAZİFELERİ

Bir Hitit askerinin sefere çıkıp düşmanla savaşmanın ötesine geçen çok sayıda ve çeşitli vazifeleri vardı. MEŞEDİ askerleri, Hattuşaş'taki sarayın avlusunda 12 saatlik vardiyalarla 24 saat nöbet bekliyorlardı. Bundan başka, bütün maiyet muhafızları mensupları ülkenin bölgesel merkezlerindeki kraliyet konutlarının kapılarında veya seferde emniyeti sağlıyorlardı. Kral şehir içinde veya dışındaki dini festivallere katıldığında, ülkenin muhtelif kutsal şehirlerine hacca gittiğinde veya sefere çıktığında, etrafında sıkı bir çember oluşturuyorlardı. Kimilerinin haberci sıfatıyla özel görevlere atandığı da olurdu. Kralın katıl-

dığı dini festivallerde de yalnızca korumalık yapmazlar ama ayrıca belirli ritüelleri de icra ederlerdi. Bu vesilelerle düzenlenen yarışmalara da katılıyorlardı; örneğin, MEŞEDİ askerlerinin yarıştığı ve kazananın kral savaş arabasından inerken dizginleri tutma şerefine ödüllendirildiği bir koşu yarışından haberdarız. Nadir de olsa, korumalardan biri kraliyet celladı olarak görevlendirilirdi. Bir defasında Altın Mızraklılar'dan bir asker, zimmetine parageçiren bir vali ile onun halefini beraberce sığır gibi boyunduruğa bağlamakla görevlendirilmişti. Onlar bu şekilde bağlıyken savaşçı, suçlu eski valinin bir akrabasını kan hem onun hem de yeni

Hitit atayurdunun kuzeyinde ve doğusunda bulunan üç sınır şehrinin (Şapinuva, Tapikka ve Sarissa) konumunu gösterir harita. Bu şehirlerdeki kazılarda ortaya çıkarılan tablet arşivleri, söz konusu yörelerde yaşayan toplulukların sıklıkla karşılaştığı tehlikeler konusunda bizi aydınlatmaktadır.

Hattuşaş'ın üç ana girişinden biri olan Sfenksli Kapı'nın kulesinden geriye kalanlar. Bu kapı her gece kilitlenip mühürleniyordu.

valinin üzerine sıçrayacak şekilde öldürmüştü. Sonra, kanın ikisinin de kıyafetlerine bulaştığını kendi gözle-riyle görsün diye bu iki adamı kralın önüne getirmişti.

Savaş arabası mürettebatları seferde olmadıkları vakit, zamanlarının büyük bir kısmını beygir seçimi ve terbiyesine harcarlardı. Askerlerin, muhtemelen de daimi ordu müfrezelerinin sunduğu düzenli hizmetlerden biri refakat hizmetiydi. Böyle bir hizmete, Hatti kralı bir diğer yüce krala diplomatik heyet yollayacağı zaman gereksinim duyuluyordu. Bu tür bir heyette gönderilenler arasında, kimi zaman kraliyet ailesi mensuplarından seçilen en üst düzey diplomatik temsilciler ile bunların kâtipler maiyeti ve başka devlet görevlileri vardı. En önemli unsur da, kralın heyetle birlikte "kral kardeşi"ne gönderdiği değerli hediyelerdi. Bir kralın diğerine gönderdiği mektupların arasındaki ayrıntılı listelerden öğrendiğimiz üzere hediyeler, sıklıkla değerli ve yarı-değerli malzemeden işlenmiş yüzlerce objeden oluşuyordu. Bu hediyeler, diplomatik kabilelerin geçtiği birçok bölgede yuvalanmış haydutlar için son derece cazip bir hedefti. Heyet mensuplarını ve onlara emanet edilmiş kıymetli yükü korumak üzere hem piyadelerden hem de savaş arabalarından oluşan güçlü bir muhafız ordusu gerekiyordu.

Yakındoğu kralları, kızlarını "kral kardeşlerine" eş olarak gönderdiklerinde de güçlü bir muhafız ordusuna ihtiyaç duyulurdu zira bu düğün alaylarında, gelin ve damada sunulmak üzere gönderilmiş çok daha şatafatlı ve değerli hediyeler de bulunuyordu. Kral III. Hattuşili iki kızını (farklı zamanlarda) II. Ramses'e eş olarak Mısır'a göndermişti. Hattuşili'nin karısı Puduhepa ve Ramses arasında geçen mektuplaşma, düğün hazırlıkları ve güvenliğinin sağlanması konusunda epey bilgi içermektedir. Düğün alayındaki önemli şahıslar ile pahalı hediyelerin güvenliğini sağlamak için hatırı sayılır bir askeri kuvvete ihtiyaç vardı.

Çok sayıda muhafıza gereksinim duyulmasının başka bir nedeni de düğün hediyeleri arasında bol miktarda davar ve koyun ile Kaşka aşiretlerine mensup esirlerin bulunmasıydı. Vahşilikleriyle tanınan Kaşkaların kaçıp bölgedeki diğer seyyahların güvenliğini tehlikeye sokmamaları için sıkı bir gözetim altında tutulmaları hususunda Ramses Puduhepa'ya ısrarcı olmuştur. Düğün alayının küçük bir orduya denk sayıda muhafız ile korunduğuna şüphe yoktur. Refakatçilerin komutanlığını Hitit kralının büyük oğlu Nerikkaili'nin yapması, hem alayın büyüklüğünün hem de taşıdığı önemin bir göstergesidir.

Daimi ordu askerleri köprülerin, kraliyet saraylarının ve hepsinden önemlisi Hitit şehirlerindeki tahkimatın inşası ve berkitilmesi gibi bayındırlık işlerinde de çalıştırılıyordu. Yine daimi ordudan başka askerler ise yeni ele geçirilmiş topraklar veya istikrarsız bölgelerde barışı sağlamak, yerel ayaklanmaları engellemek ve kral namına istihbarat toplamak için kolluk kuvveti olarak konuşlanıyorlardı.

Hitit milis kuvvetinin en önemli görevlerinden biri, seferde olmadığı vakit krallığın sınır bölgelerini korumaktı. Hititler, ele geçirdikleri toprakların yönetimini mümkün olduğunca mahalli haraçgüzarlara

devretmeyi tercih ediyorlardı. Bu karar, tâbi devletlerde sürekli bir Hitit askeri varlığının yaratabileceği provokasyonları engellemek üzere diplomasi gözetilerek alınmıştı. Haraçgüzar hükümdarlar kurallara uyduğu sürece, Hititler tâbi devletlerin işleyişine pek karışmazlardı. Ama daha önemlisi, askeri kaynakları verimli kullanmak açısından, Hititler yalnızca düşman saldırılarına açık olan bölgeleri kendi garnizonlarıyla koruyorlardı. Bu yerler, atayurdun periferisinde olup Yukarı ve Aşağı Topraklar olarak anılan tampon bölgeler ile Suriye'deki Hitit ve Mısır haraçgüzarları arasında yer alan serhat bölgesi gibi emniyetsiz sınır boylarıydı.

Suriye'deki saha komutanının Hitit kralına, muhtemelen de büyük savaşçı Kral I. Şuppiluliuma'ya (1350-1322) yazdığı ve 1956'da Ugarit'te bulunmuş olan bir mektup sayesinde, olası bir Mısır saldırısına karşı orada konuşlanmış Hitit birliklerinin karşılaştığı tehlikeler ile zorlukları ilk elden öğreniyoruz.⁹ İsminin sonu eksik olduğu

için, yalnızca Sumi[-] olarak tanıdığımız komutan ve askerleri, mektubun yazıldığı tarih itibarıyla beş aydır ön cephede görev yapmaktaydılar. Vazifeleri, Lübnan Dağı'yla deniz arasında kalan ve stratejik açıdan önemli Güney Amurru'daki sınır bölgesini Mısır kuvvetlerinin akınına karşı korumaktı. Mısır, mahalli hükümdar Aziru Firavun Akhenaten'e ihanet edip Şuppiluliuma'nın tarafına geçince kaybettiği Amurru bölgesine yeniden hâkim olmak istediği için bölgede gerilim yüksekti.

Hitit hudut savunma yerleşimlerinden Sarissa isimli şehrin rekonstrüksiyonu. Hattuşaş'ın 200 km. güneydoğusundaki bu orta ölçekli ve muhkem şehir, on sekiz hektarlık bir alana yayılıyordu (A. Muller-Karpe'nin izniyle).

Sumi[-]'nin askerleri Mısır saldırılarına art arda karşı koymuşlardı. Bu süreçte ağır zayıat verdikleri gibi şimdi de zor geçen kış nedeniyle hem kayıpları hem de karşılaştıkları sıkıntılar artıyordu. Sumi[-], kralına birçok mektup yazıp acil destek ve erzak talebinde bulunduydu da anlaşıldığına göre cevap alamadı. Umutsuzluğunu açığa çıkaran bir mektup daha yazdı: "Efendim, buradan bir çıkış var mı? Beş aydır soğuk içimi kemiriyor, savaş arabalarım kırık dökük, atlarım öldü ve askerlerim zayı oldu."¹⁰

⁹ S.S. İzre'el ve I. Singer, *The General's Letter from Ugarit* (Tel Aviv, 1990).

¹⁰ Bu ve sonrasındaki parçalar Singer'in çevirisinden uyarlanmıştır.

Düşman, bir dizi gece saldırısı sonucunda Hitit savunmasını kırmayı başarıp garnizonun kalesine hücum etti ve burada göğüs göğüse bir savaş gerçekleşti. Hititler düşman saldırısını püskürtmeyi başarmış olsalar da bütün ihtiyatları ve enerjileri tükenmişti: "Adamlarıma gecenin bir yarısı saldırdılar ve aralarında bir savaş gerçekleşti. Adamlarım onları kovdu, teçhizat ve eşyalarını ele geçirdi. Muharebe kalenin içinde gerçekleşti." Garnizon mücadeleden vazgeçmedi ama kriz aşılmamıştı. Ele geçirilen bir düşman, sorgu sırasında endişe verici bir bilgi aktardı: Firavun bizzat bölgeye gelmeye hazırlanıyordu. Bu, Mısırlıların bizzat firavunun komutası altında büyük bir sefer planladığı anlamına geliyordu. Böyle bir durumda Sumi[-], sayıca azalmış ve yorgun düşmüş askerleriyle firavunun emri altındaki taze ve iyi teçhizatlı bir orduya karşı dayanma olasılığına sahip değildi. Sumi[-]'nin tek ümidi, esirin verdiği bilginin yanlış olması veya firavunun yalnızca bir keşif birliği yollamasıydı. Destek yollandığı takdirde bu durumla baş edebilirdi: "Onlara karşı savaşılabilmemiz ve onları yenebilmemiz için kralımız bize asker ve savaş arabası göndersin." Tayin edici bir muharebe, "bütün düşmanlarımı imha etmenin" tek yoluordu.

Maalesef bundan sonra ne olduğunu bilmiyoruz. Tek bildiğimiz, aynı dönemde Akhenaten'in öldüğü ve geriye vâris olarak Tutankamun adındaki dokuz yaşında bir çocuk bıraktığı için Mısır'ın bir krize sürüklendiğidir. Böylece Hatti'nin güney sınırındaki baskı

azaldı ve garnizon güç toplayıp erzak tedarik etmeye fırsat bulabildi.

Atayurdun sınırları içindeki saldırıya açık bölgeler her zaman Hitit milis kuvvetleri tarafından korunuyordu. Hitit kralları bu bölgelerde birtakım sınır yerleşimleri kurmuşlardı; bunlar temelde, bir garnizon tarafından korunan ve başında *BEL MADGALTİ* ("Gözetleme Kulesinin Efendisi") rütbesindeki bir amirin bulunduğu askeri karakollardı. *BEL MADGALTİ*, krallığın ücra bölgelerinin idaresiyle görevlendirilen sınır kumandanları ile taşra valilerine verilen isimdi. Bu kişiler hem kralın topraklarının yönetimi ve vergi toplamak gibi idari görevlere bakıyorlardı hem de bölgedeki yerel mahkemelere başkanlık yapmak gibi adli görevlerle yükümlüydüler. Sorumlulukları içerisinde binaların, yolların ve su kanallarının bakımı da vardı; söz konusu işlerde muhtemelen bölgedeki birlikler çalıştırılıyordu.

Ne var ki bu amirlerin en büyük sorumlulukları, yöneticiliğini üstlendikleri bölgenin güvenliğini sağlamak. Bu sorumluluk kapsamında; bölgedeki kale ve şehirlerin kapılarının akşam vakti kilitlendiğinden, olası bir kuşatmaya karşı elde yeteri kadar kereste stoku bulunduğundan ve yangın tehlikesine karşı gerekli bütün önlemlerin alındığından emin olmak durumundaydılar. Aynı zamanda, surların dışına çıkan herkesi -ki bunlar genellikle sabahtan tarlaya gidip akşam geri dönen tarımcı köylülerdi- dikkatli bir şekilde nezaret altında tutmak durumundaydılar. Burada

D

HUDUT DEVRİYESİ

Hitit atayurdu, tarih boyunca sınırlarının dört bir yanındaki düşman kuvvetlerin tehdidi altındaydı. Bu sınırların hiçbirisi düşman akınına veya istilasına karşı doğal bir koruma sağlamadığından, hudut boyunca tedbiri elden bırakmamak ve stratejik noktalara garnizon şehirler inşa etmek vatanın güvenliği için temel bir zorunluluktu. Sınır bölgelerine serpiştirilen bir dizi gözetleme kulesini, 24 saatlik vardiya ile çalışan nöbetçiler bekliyordu. Bu nöbetçilerin görevi civardaki kırsal alana nezaret edip düşman hareketlerini gözlemlemek ve hava kararınca kapıları kapanıp mühürlenmiş komşu şehirlerin surlarını korumaktı. Nöbetçiler belirli bir bölgede düşman mevcudiyetine dair işaret gördükleri takdirde, keşif yapmak üzere devriyeler gönderilirdi. Resimde, şafağın sökmekte olduğunu görüyoruz; vardiyasını tamamlayan gece nöbetçisi, görevi devredeceği subayın etrafı surlarla çevrilmiş garnizon şehriden kendisine doğru yaklaşmasını izliyor. Bu gözetleme kulesinin inşa edildiği alan, tarlalar ve otlaklar sebebiyle düşman saldırısını davet eden bir bölgedir. Yine burada, hasadı çalmak amacıyla hava karardıktan sonra sınırdan sızmış büyükçe bir akıncı müfrezesinin gece devriyesi tarafından suçüstü yakalanan iki mensubunu görmekteyiz. Devriye gezen askerler, esirleri garnizon şehrine götürmeden önce bir şeyler atıştırıp susuzluklarını gidermek için uğradıkları, içinde küçük bir gıda ve içecek stoku barındıran gözetleme kulesinden az evvel ayrılmışlar. Döner dönmez garnizon komutanına rapor verecekler, o da Hattuşaş'taki krala göndereceği acil bir pusulayla baskını haber verip ileride gerçekleşebilecek yeni baskınları engellemek için bölgeye daha fazla asker sevk edilmesini talep edecekler.

Garnizon şehriden geçen askerler. Askeri bir amaçla kurulmuş olmalarına rağmen bu kentler zaman içinde, pazarlar gibi büyükşehirlere özgü çeşitli özellikler taşıyan küçük şehir merkezlerine dönüşmüştür (Ekip Film'in izniyle).

amaç, düşman casuslarının rençberlerin arasına karışmasını engellemekti.

Tüm bu sorumluluklar, Hititlerin hem şehirlerde hem de krallığın uzak bölgelerinde daima tetikte olmaya ne denli önem verdiklerinin altını çiziyor. Nöbet tutmak ve devriye gezmek askerlerin en önemli görevleri arasındaydı. Bunların bir kısmı şehrin farklı noktalarında ve surlar boyunca nöbet tutarken diğerleri de sınırlara yakın bölgelerde düzenli aralıklarla inşa edilmiş ana gözetleme kulelerinde görev alırdı. Her şüpheli hareket bölge kumandanına bildirilirdi. Gözetleme kulesinde görev alanlar gece ve gündüz vardiyası olmak üzere iki gruba ayrılmıştı. Günün sonunda vardiyasını bitirmiş olanlar, günü otlakta geçiren şehir sakinleri ile hayvanlarını da şehre dönerken yanlarına alırlardı. Adına "Uzun Yolların Bekçileri" denilen başka bir grup ise yerleşimler arasındaki yolları korumakla ve sınır bölgesinde şüpheli bir hareket olup olmadığını anlamak için düşman topraklarında keşif yapmakla görevliydi. Eğer devriyeler veya gözetleme kulesindekiler düşmanın Hitit topraklarına sızdığını

bildirirse, seferi birlikler düşmanı kendi bölgelerine geri püskürtene veya kilit noktalarda konuşlanmış gözçüler hasımların kendi rızalarıyla geri döndükleri haberini verene kadar, o bölgede yaşayan herkes şehrin içine toplanır ve şehir kapıları kilitlenirdi.

Yerleşimin bütün sakinleri güven içinde şehirde toplandıktan sonra tunç kaplı ahşap kapılar bakır sürgülerle sağlamca kapatılır ve görevli subayın damgasıyla mühürlenirdi. Kapıların mühürlenmesi ardından, düşmanın gizlice içeri sızmasını veya ansızın saldırmasını engellemek için görevlendirilen askerler geceyi kapı kulelerinde geçirirlerdi. Davetsiz misafirlerin askerleri uyandırmadan içeri girmeleri mümkün değildi; çünkü kapılar içeriye doğru açılıyordu. Ertesi sabah devriyeler ufukta düşmanın görünüp görünmediğini bir kez daha kontrol ederdi. Asayiş berkemal ise ve kapıdaki mühür herhangi bir şekilde kurcalanmamışsa, sürgülerin çekilebilmesi için mühür kırılır, kapı açılır ve yerleşim sakinleri güven içinde tarlalarına dönebilirlerdi.

Hitit şehri Alacahöyük'te cambazlar ve kılıç yutan bir adamın tasvir edildiği kabartmalar. Hitit askerlerinin ve halkın diğer kesimlerinin eğlencelerine ışık tutan bu istisnai sahne, dini bir festivali canlandırıyor olabilir.

Sınır yerleşimleri, özellikle de kuzey yörelerindeki Kaşkaların kimi zaman talan kimi zaman da tam tekimil istila amaçlı seferlerine açık olanlar, Hitit atayurdunun güvenliği açısından büyük önem taşıyordu. Eğer zapturapt altında tutulmazlarsa bu aşiretler bütün Hatti topraklarına yayılıp yollarına çıkan her şeyi yok edebilirlerdi. Aslına bakılırsa atayurdun kuzeyinin büyük bir kısmı, Kaşka istilaları yüzünden uzun zaman boyunca harap ve terk edilmiş bir haldeydi. 14. yüzyıl sonlarından itibaren ise Hitit kralları, bölgedeki nüfusu artırmak için bu viran şehirleri yeniden inşa etmişler ve hem ilk sakinlerinin vârisleriyle hem de aralarında zorunlu iskana tâbi sürgünlerin de yer aldığı yeni yerleşimcilerle şenlendirmişlerdi. Bu şenlendirme siyaseti sayesinde, Hitit topraklarının merkezine yapılabilecek düşman baskınlarına karşı bir tampon bölge

oluştı. Bu nedenle yöre sakinlerinin güvenliklerinin sağlanması ve orada görevlendirilmiş askerlerin her an tetikte olmaları son derece önemliydi.

Bu bölgelerin güvenliğiyle yakından ilgilenen kral, sınır kumandanlarına sürekli yazılı talimat gönderiyor ve karşı taraftan da düzenli rapor alıyordu. Birçoğu günümüze ulaşan bu raporlar, krallığın savunmasına dair en önemli kaynaklardan biridir. Kralın düşman hareketleri konusunda düzenli istihbarat taleplerini, savunma için destek isteyen yerel yöneticilere yolladığı cevapları ve karşı tarafa geçen hainler ile teslim olmuş ya da savaşta esir edilmiş düşmanlara yapılacak muameleleri içeren bu raporlar kısa ve özdür: "Majesteleri der ki: Kassu'ya [bölge komutanı] söyleyin. savaş arabaları hususunda bana yazdıklarına istinaden arabaları gönderdim. Yollarını gözle!"¹¹

¹¹ Masat/Tapikka mektupları; Bryce, *Letters*, s. 171-181.

Sınır komutanlarının askeri başarılarına dair raporlarına karşın o bölgelerde Hitit güvenliğinin ne denli kırılmış olduğunu açıkça ortaya koyan raporlar da vardır. Kaşka aşiretlerinin çok başarılı olduğu vur-kaç baskınlarından tamamen korunmak neredeyse imkânsızdı. Bir sınır görevlisi krala şöyle yazmıştı: "Büyük sayıda düşman iki noktada sınırdan geçti." Büyükbaş hayvanların ve ekinlerin yağmalanması ayrı bir sorundu. Kasepura isimli bir sınır şehrindeki komutan, krala yazdığı raporda şöyle der: "Gece vakti çok sayıda düşman geldi; bir yerde 600, başka bir yerde ise 400 düşman hasadı çaldı." Tarım bölgelerine yapılan düşman baskınları çok ciddi sonuçlar doğuruyordu zira ülke bu bölgelere bağımlıydı. Devletin tarımsal üretimini ne pahasına olursa olsun düşmandan korumak lazımdı.

Humma ve veba salgınları, yerel halkın karşı karşıya kaldığı sorunlardan bir diğeri idi. Kayıtlara geçen en büyük veba salgını, Güney Suriye'ye gerçekleştirilen bir seferde ele geçirilmiş Mısırlı savaş esirleriyle birlikte Hatti topraklarına gelmişti. Hitit ülkesini yerle bir edip yirmi yıl boyunca nüfusunu kıran bu salgında Yüce Kral Şuppiluliuma ile ilk sıradaki halefi olan büyük oğlu Arnuvanda da öldü.

Sınır bölgelerindeki yaşam şartları hem askerler hem de siviller için zor olsa da, bu yerleşim yerlerinin askeri karakollardan ibaret olmadığını altını çizmek gerekir. Tapınakların eksik olmadığı söz konusu şehirlerde yaşayanlar, hayatın sunduğu güzelliklerin tadını çıkarmak konusunda büyük şehirlerin sakinlerinden aşağı kalmıyorlardı. Tam zamanlı profesyonel savaşçılar, taşra vilayetlerinden gönderilmiş askerler, fethedilmiş topraklardan sürülüp kralın milis kuvvetine tahsis edilenler ve seferber edilmiş ihtiyat personeli ile sivillerden oluşan sınır savunma kuvvetleri, rengârenk bir insan kitlesi teşkil ediyordu. Bu son iki kategorideki askerler, daimi ordu askerleri sefer çıktıkları vakit sınır müdafaasında önemli bir rol oynardı.

Vazife başında olmadıkları zamanlarda askerler için eğlenceler düzenlenirdi. Oyunlar ve spor müsabakaları, dini festivallerin olmazsa olmazıydı ve Hitit dünyasında spora verilen önem, askerlerin boş zaman uğraşlarına da yansımaktaydı. Boş zamanların büyük bir kısmı güreş, ağırlık kaldırma, koşu, araba yarışı, okçuluk müsabakaları ve muharebe tatbikatıyla geçirdi. Festival

programlarına bu faaliyetlerin hepsi dahil edilirdi. Başlıca festivaller, başkentte ve diğer büyük şehirlerde olduğu kadar sınır yerleşimlerinde de büyük coşkuyla kutlanırdı. Bu şenlikler esasen her ne kadar dini olsalar da ziyafet ve eğlence için fırsat sunuyorlardı.

Hiçbir sınır şehri, özellikle de büyük bir askeri nüfusa sahip olanlar, meyhanesiz düşünülemezdi. Ne yazık ki bu konuda çok az bilgiye sahibiz. Ne de olsa krallığın resmi arşivinde yerel meyhanelerde neler olup bittiğine dair bilgi bulunmasını beklemek mantıklı olmaz. Bir metinde, "Kaşka şehirlerinin ardındaki hanlar" bahis konusu olmuştur. Bunlar muhtemelen sınır bölgesi sakinlerinin, şehir dışında inşa edildikleri için de herhalde özellikle Hitit savaşçıların müdavimi oldukları yerel meyhanelerdir. Böylece, bu müesseselerde eksik olmayan kavgâ gürültünün şehri rahatsız etmesine engel olunuyordu. Zaten silahsız bir kişi de gece vakti meyhane eğlencesi için şehrin güvenlik çemberinin dışına çıkmayı göze alamazdı.

Metinlerde ayrıca *arzana* evi diye adlandırılan işletmelerin bahsi geçer. Müzikli eğlencelerin düzenlendiği ve müşterilerin şarkı söylediği bu yemekli ve içkili mekânlarda geceleme de mümkündü. Bu işletmelerin sahiplerinin tıpkı Babil'deki gibi kadın olması son derece muhtemeldir. Arada sırada, bir Hitit prensinin ergenliğe ulaşma ritüeli olarak bir grup hayat kadınıyla ilk cinsel deneyimini yaşaması gibi özel durumlarda ve dini festivallerde *arzana* evleri üst tabaka müşteriler tarafından da kullanılırdı. Bu özel cinsel ritüelin *arzana* evinde gerçekleştirilmesi, söz konusu işletmenin sunduğu dindışı eğlencenin içeriğine ve alt sınıflardan, bilhassa da erattan oluşan müşteri tabakasına dair bir fikir veriyor. Bu işletmeler bazen şehrin istihkâmına bitişik inşa edilirdi ancak yerel yöneticiler bunu engellemekle mekelleftiler. Bu herhalde, söz konusu binaların sarhoşların kavgaları esnasında sık sık kazayla tutuşup yanması yüzündendi. İşte bu yüzden, askerlerin gittiği meyhaneler, sundukları bütün eğlenceyle birlikte şehir surlarından bir nebze mesafede inşa ediliyordu.

HİTİT SEFERLERİ

Hitit komutanları seferde, düşmanı meydan muharebesine çekmek için ekinlerini ve köyünü yakmak dahil, ellerinden gelen her kışkırtmayı yaparlardı ve bu meydan okumaları kabul edildiği takdirde askerleri neredeyse her zaman galip gelirdi. Hititler Yakındoğu'nun neresinde savaşırsa savaşınsınlar, eğer düşmanla açık alanda karşılaşılıyorsa, özellikle de uyguladıkları talim ve savaş arabası mürettebatlarının maharetleri neredeyse hep başarı getiriyordu. Ancak düşman pusu kurma ve vur-kaç taarruzlarına bel bağlayıp Hititleri savaş arabalarının geçemeyeceği dağlık ve ormanlık arazilere çekmeyi başardığı takdirde zorlu, yakalanması zor ve hatta zaman zaman yenilmez bir hale gelebilirdi. İyi tahkim edilmiş bir şehirde mevzilenen düşmanlar ise, kuşatıcı Hititlerin kuşatılanlardan bile daha fazla zayıata

uğrayabileceği uzun ve masraflı bir kuşatmayı mecbur kılabilirlerdi. Bir Hitit kralı, iyi korunan bir şehri kuşatmamak, hatta alelade bir şehri bile zor kullanıp almamak için elinden geleni yapardı. Düşmana her zaman teslim olma seçeneği sunulurdu. Yöneticiler bunu kabul etmeyip şehir veya krallık zorla ele geçirildiğinde, fetih hakkı gereği bütün değerli şeyler yağmalanıp yakılır; insanlar ve hayvanlar da savaş ganimeti sayılırdı.

SEFERE ÇIKIŞ

Karların erimesi ve sefer mevsiminin başlamasıyla kral, ülkenin güvenliğini tehdit eden düşmanlara karşı olası bir seferberlik çerçevesinde veya tâbi dev-

Hattuşaş'taki Kral Kapısı yakınlarında bulunan "Tapınak-5." Bir saray müştemilatı ve üç küçük şapel olarak tanımlanmış yapıları içermektedir. Kralların seferden önceki son saatlerini bu mahallede tanrıları ve ataları ile konuşarak geçirdiği düşünülür.

Hattuşas'taki tahıl ambarları. Fotoğrafta görülen hububat mahzeni kalıntıları, Hattuşas'ın kuzeydoğusundaki Bükükkaya tepesinde bulunmuştur. Şehrin başka bir yerinde, her biri on altı odadan oluşan iki paralel sıra halinde inşa edilmiş bir mahzen tesisi keşfedilmiştir.

letlerdeki bir ayaklanmayı bastırmak için kıtalarını teyakkuza geçirirdi. Neredeyse istisnasız olarak her yıl, krallığın çeşitli bölgelerindeki habercilerden veya sorunlu bölgelerdeki tâbi devletlerin sadık yöneticilerinden, ancak askeri güç ile çözülebilecek krizlerin haberi geliyordu. Askeri müdahale gerektiren bölgeler bu raporlar sayesinde belirlenirdi. Askeri kaynaklarını en iyi şekilde kullanması gerektiğinin bilincindeki kral, herhangi bir krizi çözmek için askeri müdahale gerekip gerekmediğine, gerektirdiği durumlarda ise muhtemel seferin büyüklüğüne ve kendisinin bizzat katılıp katılmayacağına karar vermeliydi.

Düşmanların tâbi devletlerde büyük bir ayaklanmaya yardım ve yataklık ettiği haberinin krala ulaşmasını varsayalım; bu, seferberlik ilan edilmesini ve harekâtı kralın bizzat yönetmesini gerektirecek kadar ciddi bir durumdur. Ancak Kral, ana ordu uzakta olduğu sürece atayurdun korunduğundan emin olmak için yeterince güçlü bir savunma gücünü de geride bırakmalıdır. Bu sebeple, bir kısmı seferi ordunun saflarını doldurmak, bir kısmı da kralın daimi ordusunun bazı kıtalarıyla birlikte atayurdu korumak üzere yedek askerler ve siviller göreve çağırılır. Ayrıca, krallığın daha uzak bölgelerine de asker toplama çağrısı gönderilir.

Muhafızlarıyla çevrili olduğu halde ordusunun başında şehri terk etmeye hazırlanan kral, sefer için tanrılarının onayını kazandıktan sonra şehrin ana ka-

pılarının birindeki sunakta zafer için son bir dua eder. Sonra, heykeli kapının dış kısmına oyulmuş ve kendisine sefer boyunca eşlik edecek olan tanrının selamını kabul eder. Kralla birlikte başkentten ayrılan birlikler, savaşa katılacak olan ordunun ancak çekirdeğini oluşturmaktadır. Yol üzerinde, krallığın uzak bölgelerinden ve belki de müttefik ülkelerden gelen askerler de dahil bütün seferi kıtaların toplanacağı buluşma noktasına gelindiğinde, kral resmigeçit yapan orduyu denetleyecek ve askerler hükümdarlarına bağlılık yeminini tekrarlayacaklardır.

Toplanma noktası, kimileri kraliyet ailesine mensup olan yüksek rütbeli subayların kralla harp meclisinde bir araya gelip strateji belirleyeceği yerdir. Kral, bütün orduyu işe dahil etmeden önce, bir güç gösterisinin isyancıları hizaya getireceği düşüncesiyle veya elebaşlarını yakalamanın isyanı bastırmaya yeterli olacağı ümidiyle tek bir müfreze gönderebilir; yahut diplomatik bir çözüm bulmak amacıyla isyanın liderine sözlü ya da yazılı bir mesaj iletebilir. Bir seferi çabucak sonuçlandırmak, bu işe ayrılmış kaynakların ihtiyaç duydukları diğer alanlara kaydırılabilmesini sağlıyordu. En önemlisi de, askeri işgücü ilk fırsatta tekrar atayurt savunması görevi için serbest kalıyor ve sivilden toplama askerler de tarlalarında iş başına dönebiliyorlardı.

Ne var ki seferler, bundan ziyade Hititlerin sonuna kadar savaşmasını gerektirirdi. Bu seferlerin getirdi-

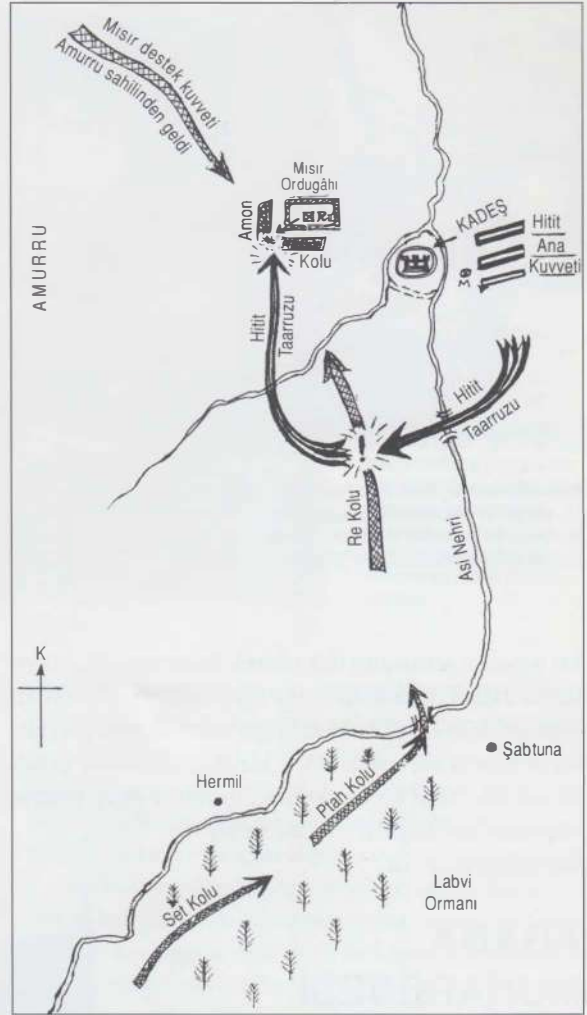
ği sıkıntılar, zorluklar ve lojistik sorunlar abartılmış değildir. Kıtalarla erzak ikmalî son derece önemliydi. Seferdeki bir ordu, kurak bölgelerden ve düşman kuvvetlerinin işgali altındaki topraklardan geçerek yüzlerce kilometre yürümek zorundaydı.

Un, "asker ekmeği" adı verilen ekme ve belki de şarap içeren temel tayın, şüphesiz çok iyi korunan bir levazım kıtasında tutulurdu. Tayınlar iki öküz veya atın çektiği dört tekerlekli kağınlarda ya da eşeklerin sırtına asılmış çuval veya sepetlerde taşınırdı. Ordu Hitit topraklarında olduğu sürece bu malzemeler yol boyunca ikmal edilebilirdi. Askerler, öncelikli amaçları seferdeki Hitit ordusu ve hayvanları için tahıl ile yem depolamak olan ambarların inşa edildiği kasabalardan geçerlerdi. Bu tesislere sahip olan ve "mühür-evli tahıl şehirleri" ya da "mühür-evli yem şehirleri" diye adlandırılan yüze yakın yerleşim kayda geçmiştir. Yakın zamanda Hitit başkentindeki kazılarda ortaya çıkan ve diğer "mühür-evli" şehirlerin hepsinden çok daha büyük ölçekteki muazzam tahıl ambarları, bu tesislerinin neye benzediği ve tahılların nasıl hasarat, hastalık ya da çürüme tehlikesinden azade verimli bir şekilde muhafaza edildiği hakkında fikir verir.

Hayatta kalmak için yeterli olsa da asker tayını pek az şey içeriyordu; dolayısıyla, sefer rotasının üzerinde veya yakınında bulunan kasabaları talan etmek askerler için oldukça baştan çıkarıcı bir düşünceydi. Ancak yağma kesinlikle yasaktı ve tâbi devletlerden geçerken ne çapulculuğa ne de talana izin verilirdi.

Öte yandan talep edildiği takdirde, bu devletlerin hükümdarlarının topraklarından geçen bir Hitit ordusuna yiyecek ve içecek sağlamaları beklenirdi. Bu ikmal sıkı düzenlemelerle belirlenmişti ve yerel halktan alınacak her şeyin ücretinin tamamıyla ödeneceği Yüce Kral tarafından teminat altına alınmıştı. Yerel tâbi devletlerin Hitit ordusuna ikmal yapmaları herhalde seyrekti. Hitit egemenliği altındaki topraklardan çıktıkları andan itibaren ise askerler, düşman topraklarını ve belki de, kralla anlaşması olmayan bağımsız devletleri talan etmekte serbestlerdi. Tayınları bitmeye yüz tuttukça bu devletlerde sık sık yağma yapmak zorunda kalmış olmaları mümkündür.

Düşman topraklarına veya düşman işgali altındaki topraklara girdikten sonra sürekli pusu tehlikesi mevcuttu. Muhtemelen, gıda ve su kaynaklarını tespit et-

Kadeş Muharebesi'nin planı, MÖ 1274. Hititler, Kadeş şehrinin gerisinde saklandıkları yerden Orontes (Asî) Nehri'ni aşarak Ramses'in ordusuna beklenmedik bir saldırıda bulunmuşlar ve Re Kolu'nu ezip geçtikten sonra, bizzat firavunun idaresindeki Amon Kolu'nu saldırıya açık bir ordugâh kurduğu sırada yakalamışlardı. Mısırlılar tam bir bozguna uğramaktan takviyelerin yetişmesiyle ancak kurtuldular (K. Kitchen, *Pharaoh Triumphant*, Warminster, Aris&Phillips, 1982; Oxbow Books'un izniyle).

mek ve beklenmedik düşman saldırılarının emarelerini aramak için önden keşif birlikleri gönderiliyordu. Son derece ihtiyatlı davranmak şarttı. Bir seferinde, Hitit askerlerinin yürüdükleri yolun ilerisindeki kuşların telaşlanıp alışılmadık şekilde ötmeye başlamaları

Pusu. Bu sahne, hain Hitit harağgüzarı Madduvatta'nın MÖ 14. yüzyılda düşmanla işbirliği yaparak Hitit seferi birliklerine kurduğu ve komutan Kisnapili'nin ölümüyle sonuçlanan bednam tuzağını canlandırmaktadır (Ekip Film'in izniyle).

bir düşman pususunu ifşa ederek önlemişti. 14. yüzyıl başlarında, Lukka bölgesinde (günümüzde, Güneybatı Türkiye'deki Likya bölgesi) veya yakınlarında gerçekleşen olayda ise seferi Hitit birlikleri o kadar şanslı olmadılar. Hain bir müttefikin oyununa gelip pusuya düşünce komutanları öldürülmüş ve dağılıp gitmişlerdi.

ARABA MUHAREBESİ

Hitit savaş arabası mürettebatları, aldıkları sıkı eğitim sayesinde düşman birliklerine karşı üstünlüğe sahipti. Muhtemelen elli araçlık müfrezeler halinde teşkil olan savaş arabaları; muharebede iki veya üç hat halinde dizilirdi. Ardından her iki tarafın birinci safları ok menziline girene kadar karşılıklı ilerler ve sonra, sola ve sağa doğru açılarak ok atışlarına başlayıp birbirlerini kanatlardan kuşatmaya çalışırlardı. Sahne aynı, 18. yüzyıldaki yelkenli kalyonların paralel hatlarda seyrede-

rek karşılıklı ateş açmasına benziyordu. Bu aşamada bodoslamadan hücum, gereksiz yere muazzam zayıyata sebep olacağı ve muharebe meydanını parçalanmış araçlar ile doldurup kısa sürede hareket edilemez hale getireceğinden ötürü pek olası değildir. Araba safının iki yana doğru açılmasıyla ortada meydana çıkan boşluğu ise "koşucu" piyadeler dolduruyor ve hasmın yere düşmüş, yaralanmış veya araçları sakatlanmış araba mürettebatlarının işini bitirmek üzere saldırıya geçiyorlardı. Düşman koşucuları da bu esnada boş durmayıp kendi araba savaşçıları korumak üzere öne çıkıyor ve böylece tali ama yine de tayin edici sonuçlar yaratabilecek bir piyade muharebesi başlıyordu. Araba safları ilk taarruzda yenilemezlerse toparlanmak üzere geri çekiliyor ve diğer saflar şanslarını denemek üzere sırayla öne çıkıyorlardı. Düşman kuvvetleri zayıt ve yılgınlıkla sarsılarak geri çekilmeye başladıkları vakit, bodoslamadan takip hücumunun saati gelmiş demektir. Yine de Hitit araba savaşçıları, bir diğer yüce kralın iyi talimli ve eşit derecede silahlı askerlerine karşı yenilmez değildiler. II. Ramses'in babası I. Seti, Hitit kralı Muvattalı'yi oğlunun onunla on yıl sonra yeniden savaşaacağı Kadeş'te yendiği için övünür. Bu ilk Kadeş çarpışmasındaki zaferi, Mısır savaş arabalarının üstünlüğü sayesinde kazanmıştı.

Arka kapı. Olası bir kuşatma esnasında levazım toplamak veya düşman kuvvetlerine karşı baskın taarruzlarında bulunmak için şehir muhafızlarına giriş ve çıkış olanağı sağlayan gizli tüneller, Tunç Çağı tahkimatının tipik bir özelliğiydi. Fotoğrafta görünen çıkış kapısı Hattuşaş'ın güney surlarında bulunmaktadır.

Antlaşmaları kopyalayan kâtipler. Antlaşmaların orijinal metinleri genellikle madeni (altın, gümüş veya tunç) tabletlere yazılırdı. Kâtiplerin hazırladığı kil tabletler, başkentteki sarayda veya tapınak arşivlerinde muhafaza ediliyordu (Ekip Film'in izniyle).

KUŞATMA SAVAŞI

Krallığın başka yerlerinde acil ihtiyaç duyulabilecek birlikleri uzun bir süre meşgul edeceği için, iyi korunan bir şehri kuşatmak son derece maliyetli bir işti. Bir şehri kuşatmaya girişmeden önce Hitit komutanları, buranın hükümdarına teslim olma ve kapıları açma çağrısında bulunurdu; bu çağrıya uyulduğu takdirde şehir, zorla ele geçirilmesi halinde yaşanacak talan ve yıkımdan kurtulmuş oluyordu. Hititler, çoğu zaman barışçıl bir teslimi kuşatma yapmaya yeğlerlerdi. Kral II. Murşili, yerle bir etmek niyetiyle hain bir haraçgüzarın başkentinin surlarına doğru ilerlerken, hainin ihtiyar annesi son anda şehirden çıkıp oğluna merhamet gösterilmesi ve şehrin bağışlanması için kralın önünde diz çöküp yalvarınca fikrini değiştirmişti. Hükümdarın bundan böyle kendisine sadık ve itaatkâr olması koşuluyla merhamet gösterdi. Murşili, oğlu için yalvaran bu yaşlı kadına karşı merhamet duyduğunu ifade etse de saldırmama kararının altında çok daha sağlam ve pragmatik bir neden vardı: Sefer mevsiminin sonuna geliniyordu ve birliklerin önünde atayurda uzun bir dönüş yolu bulunuyordu. Kışı seferde geçirmek, erzak stoklarının azalması ve mevsim ilerledikçe de bunları yenilemenin güçleşmesi anlamına geldiğinden, uza-

tılmış bir kuşatma en son isteyecekleri şeydi. Murşili bu gerçeği açıkça kabullenmektense kararını, aslında bağışlanmayı hak etmeyen ama hatalı davrandığını kabul etmeye artık hazır olan sadakatsiz ve güvenilmez bir haraçgüzara karşı bile Hititlerin gösterdiği acıma ve merhametin bir simgesi olarak vurgulamayı tercih etti.

Bir kuşatmadan kaçınılamayacağı zaman ise iş piyadelere kalıyordu. Bu gibi durumlarda, surları veya ahşap kapıları koçbaşıyla yıkarak ya da kapıları ateşe vererek içeri zorla girmeye çalışırlardı. Muhafızları beklemedikleri bir anda yakalamak veya şaşırtmak amacıyla gece saldırıldığı da olurdu. Ne var ki savunmayı bu şekilde kırmayı başarsalar da, onları yine şiddetli çarpışmalar beklemekteydi. Hitit saldırılarına yığıtçe direnmiş olan Hassuva şehrini ele alalım. Şehir düşmeden önce sakinleri kahramanca bir mücadeleyle Hititleri üç kez püskürtmüşlerdi ama cesaretlerinin ödülünü alamadılar. Teslim ol çağrısına direndiler ve sonuçlarına katlandılar. Hassuva tamamen yağmalanıp yakıldı. Onuru ayaklar altına alınan kralı, başka bir mağlup yerel hükümdarla birlikte, kendi tebaasından çalınmış ganimetleri Hitit başkentine götüren bir yük arabasına koşuldu.

Bir şehrin istihkâmı yıkılmaz ve muhafızlar kuşatıcıların ana kapılardan geçmesine olanak vermezse piyadeler, surların altından tünel kazmak veya toprak

Sefer sırasında, gıda ve savaş arabaları için yedek parçaların yanı sıra bolca ok ve mızrak stokunu da içeren malzemenin naklinde kullanılmış kağınının rekonstrüksiyonu. Malzemenin üzeri hayvan derisinden veya başka malzemelerden dikilmiş bir örtüyle örtülürdü.

yığarak üzerlerinden yükselen bir rampa inşa etmek yahut kuşatma kuleleri yerleştirmek gibi başka yöntemlere yönelirlerdi. Savunmacıların huruç yapma ihtimaline karşı kuşatıcıların devamlı teyakkuz halinde olması gerekiyordu. Kuşatanlarla kuşatılanlar arasındaki en sert muharebeler bazen şehir kapılarının önünde gerçekleşirdi. Hitit ordusunun hatırı sayılır bir kısmı, şehirdekilerin müttefikleriyle iletişimini ve dışarıdaki gıda kaynaklarına erişimlerini kesmek için bütün giriş ve çıkışları kapatmakla görevlendirilirdi. Kuşatma kuvvetlerinin müfrezeleri, düşman saldırıları ve pusu tehlikesi altında, sık sık gıda aramaya çıkarlardı. Birçok defa, kuşatıcılar da kuşatılanlar kadar erzak kıtlığı çekmiştir.

Kuzey Suriye'deki Urşu şehrinin ablukasını anlatan edebi metin, bir Hitit kuşatmasını anlatan en ünlü tasviridir. Bu metnin tarihsel bir kaynak olarak ne derece değer taşıdığı akademisyenler arasında çokça tartışılrsa da, neticede bize Hititlerin kuşatmalarda kullandıkları yöntemlere ve şu veya bu düşmana karşı düzenledikleri böyle bir harekâta zafer kazanırken

karşılaştıkları zorluklara dair bilgi vermektedir. Görünen o ki, Urşu altı ay boyunca direnmiş ve Hitit kralı, beceriksizlikleri ve çekingenlikleri nedeniyle subaylarını sert şekilde azarlamıştır:

Koçbaşını kırdılar. Kral kızgındı ve yüzü ekşimişti: "Bana sürekli kötü haber getiriyorlar; Fırtına Tanrısı sizi selleriyle götürsün!.. Aylaklık yapmayın! Hurri usulü bir koçbaşı inşa edin ve yerine yerleştirin. Hassu dağlarından [keresteyle] büyük bir koçbaşı inşa edilip buraya getirilsin. Toprak yığmaya başlayın. Bu iş bitince herkes görevinin başına geçsin. Bırakın düşman saldırınsın, planları bozulsun"... [akabinde kral, General Santas'ı muharebedeki alışılmadık gecikme için azarlar] "Neden savaşmadınız? Sudan savaş arabalarına kurulmuşsunuz, siz de sanki suya dönmüşsünüz... Önünde diz çöksen bile onu öldürebilir ya da en azından korkutabilirdin. Ama sen bir kadın gibi davrandın!"¹²

Sefer sona erdiğinde askerler, bütün teşebbüsteki bedensel açıdan en zor ve tehlikeli kısımla karşı karşıya kalırlardı: Eve dönüş. Eğer harekât sefer mevsiminin sonlarına doğru başlamış veya beklenmedik bir

Öküzler. Kadeş kabartmalarında karşımıza çıkan bu Mısır tasvirinde, kağınlara koşuldukları gibi gerektiğinde gıda ihtiyacını karşılamak için kesilen hayvanları görmekteyiz.

¹² Urşu Kuşatması metninden alıntıdır. O.R. Gurney, *The Hittites* (Londra, 1990) s. 148-149.

Hattuşaş tahkimatı. Bu fotoğraf Hitit surlarının yakın zamanda yeniden inşa edilen kısmını gösteriyor. Şehrin en büyük tahkimatı krallığın son yüzyılında, yani MÖ 13. yüzyılda yapılmış olabilir (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi'nin izniyle).

şekilde uzamışsa, askerleri ve ganimetleri kar düşmeden atayurda intikal ettirmek konusunda komutanın üzerindeki baskı daha da artardı. Kimi zaman, mevsim sonuna gelindiğinde sefer hâlâ bitmemişse, askerler kışı evden uzakta, yabancı veya düşman topraklarda kurulan bir ordugâhta muhtemelen çok zor şartlarda ve az tayınla geçirmek zorunda kalırlardı. Mevsim bitmeden seferi başarıyla sonlandırmak ve zamanında atayurda dönmek için bundan daha iyi bir neden bulunamazdı.

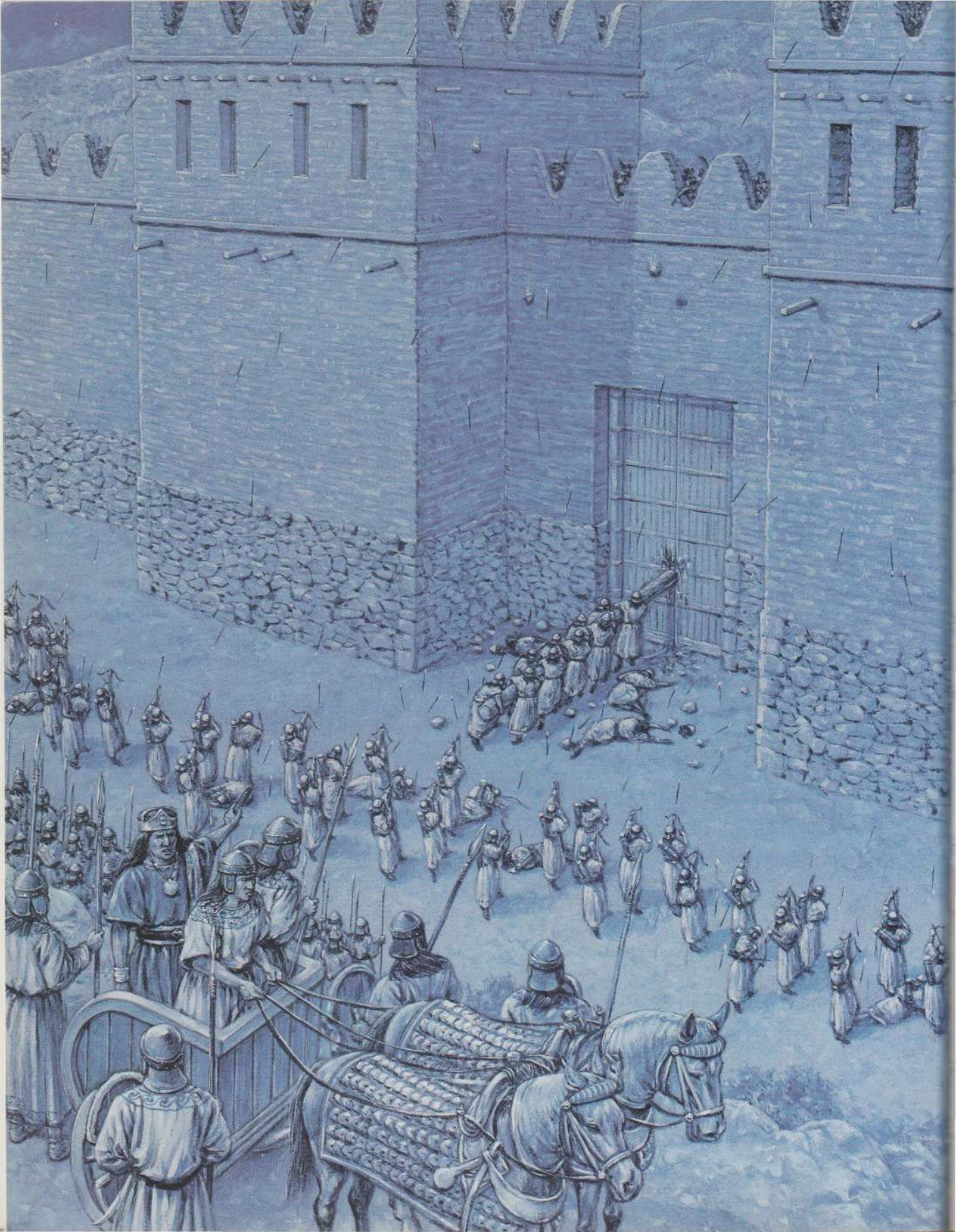
ZAFERİN ARDINDAN

Zafer, dönüş yolundaki birliklere daha ağır mesuliyetler dayatıyordu. Kazanılan ganimetlerin Hatti'ye sapa sağlam getirilmesi başlı başına büyük bir girişimdi. Bozguna uğratılmış şehirlerin tanrılarının değerli maddenlerden işlenmiş suretleri, gerçek boyutta altın boğalar, gümüş savaş arabaları ve pruaları gümüş kaplı tekneler gibi şaşıaali fetih ganimetleriyle dolu kağnılar günlük ilerlemeyi bilhassa yavaşlatıyordu. Çoğu zaman, ganimetin önemli bir kısmını esirler ve hayvanlar teşkil ediyordu. Fethedilen yerlerden atayurda sürülen insanlar, koyunlar ve büyükbaş hayvanlardan Hitit askeri kayıtlarında birçok kez bahsedilir. Sür-
günlerin sayısı bazen yüzleri bazen de binleri bulur,

Kıbrıs'ın hububat ithalatında kullanılan deniz ve kara yollarına nispetle konumunu gösteren harita.

kimi zaman ise ele geçirilen insan ve hayvan miktarı sayılamayacak kadar çok olurdu. Zaferlerinden birinin ardından kral II. Murşili şöyle der: "Saraya 15.000 kadar insan ve hayvan getirdim. Ama generaller, piyadeler ve Hattuşaş savaş arabalarının getirdiği esir, büyükbaş hayvan ve koyun miktarı sayılamayacak kadar çok." Bir seferin sonunda, kral alabildiği kadar askeri yanına alıp çabucak Hattuşaş'a geri dönebilirdi, ancak binlerce esir ve hayvanın gözetimi, bakımı, korunması ve varış noktasına ulaşması şüphesiz ordunun büyük bir kısmının sorumluluğundaydı.

Durumu gözümüzde canlandırmayı deneyelim. Atayurtlarından uzakta aylar süren seferden yorgun düşmüş Hitit ordusuna, şimdi de belki yüzlerce kilometre sürecek yol boyunca çok sayıdaki esirleri ve bundan daha da çok miktardaki hayvanları besleyip göz altında tutma sorumluluğu verilmişti. Hem bunların hem de kendilerinin yolculuktan sağ çıkmalarına yetecek miktarda yiyecek bulunmalıydı ki bu zorunluluk, ordunun ilerleyişini oldukça yavaşlatmış ve düşman saldırılarına daha açık hale getirmiş olsa gerektir. Eşkya çeteleri, yük katarını yağmalayıp sürüden uzaklaşan hayvanları çalmak ve bu ganimetlerle dağlara kaçmak için Hititlerin en küçük bir dikkatsizliğini gözlüyordu. Kaçmaya teşebbüs etmemeleri için esirlerin de sürekli sıkı gözetim altında tutulmaları gerekiyordu.

Hitit sürgünlük sistemi, mağdurları açısından çok büyük bir insanlık trajedisiydi: Erkekler, kadınlar ve çocuklar birer savaş ganimetine dönüşüyor, aileler dağılıyor, karılar kocalarından, çocuklar ailelerinden koparılıyor, mağrur savaşçılar köle olarak kullanılıyordu. En küçük çocuklara kadar herkes, çoğu zaman da son derece zor koşullarda yüzlerce kilometre yürümeye zorlanıyordu. Yol boyunca muhtemelen oldukça

yüksek zayıyata uğruyorlardı; bu eziyetten sağ çıkanlar ise fatihlerin ülkesinde ömür boyu köle kalacaklardı. Çok kişinin kaçmaya teşebbüs ettiğine ve yakalanan kaçakların diğerlerine ibret olmaları için çok ağır şekilde cezalandırıldıklarına hiç şüphe yoktur. Hititlerin bu teşebbüsleri azaltmak için kullandığı yöntemlerden biri de esirlere kaçabilecekleri bir yer bırakmamaktır. Kaçakların sığınabileceği yerleşimlerin beyleri, bir Hitit esirine yardım ve yataklık yapmamaları konusunda kesin bir dille uyarılırlardı. Bu uyarının dikkate alınmaması ciddi bir misillemeye yol açabilirdi.

Yakın zamanda bir Hitit ilçe merkezinde bulunan mektuplar, Hititlerin savaş esirlerine reva gördükleri bir diğer ve çok rahatsız edici muameleye ışık tuttu. Bu mektuplarda, kendi yurtlarına yakın olan Hitit sınır bölgelerine yerleştirilmiş ve çoğu da kör olan esirlerden bahsedilir. Kaçmalarına engel olmak için veya kaçmayı düşünenlere ibret olsun diye gözlerine mil çekilmiş olması çok muhtemeldir. Kör ya da kör edilmiş esirlerden de verimli bir şekilde yararlanmak mümkündü. Mektuplardan birinde, çarkların dönmesini sağlayan kasnaklara takımlar halinde prangalanmış kölelerin yerel değirmenlerde çalıştırıldıklarından bahsedilir.¹³

¹³ Bkz. H.A. Hoffner, "The Treatment and Long-Term Use of Persons Captured in Battle according to Masat Texts", içinde: K.A. Yener ve H.A. Hoffner (haz.), *Recent Developments in Hittite Archaeology and History, Papers in Memory of Hans G. Güterbock* (Winona Lake, 2002), s. 61-72. Ayrıca bkz. T.R. Bryce, *Letters*, s. 173-74.

E

DÜŞMAN ŞEHRİNE GECE TAARRUZU

Hitit piyadeleri, savaş arabası mürettebatları ve arabalara koşulan atlar, gece harekâtı için sıkı bir eğitime tâbi tutuluyorlardı. Düşman yerleşimlerine karanlıkta saldırmak şaşırtmaca avantajı yaratıyor ve Hitit saldırılarına gündüz vakti karşı koyan bazı şehirler gece saldırısında yenik düşebiliyordu. Hitit Kralı I. Hattuşili şöyle demiştir: "Zippasna şehrini gecenin karanlığında yendim. Halkıyla savaştım ve toza gömdüm." Muhkem bir şehir, kuşatma teşebbüslerine karşı aylarca direnebilirdi. Hititler kimi zaman kuşatmadan vazgeçmek veya bir sonraki sefer mevsimine ertelemek durumunda kalabiliyorlardı; ama iyi kurgulanmış ve şaşırtıcı bir gece saldırısı ile daha büyük ve süratli bir başarıya ulaşmak mümkündü. Şehrin az ilerisindeki tepenin güvenli bir noktasından savaş yöneten Hitit kralı, dolunay şehri aydınlatırken kendi ordusunun büyük bir kısmını gölgelerde sakladığı için özellikle bu geceyi seçmiştir. Surlarda konuşlanmış muhafızlar saldırganlara ok ve mızrak yağdırırken, bunlara nişan alan okçuların (şüphesiz bunlar yaya haldeki araba savaşçılarıdır) örttüğü bir grup asker ise devasa bir ahşap koçbaşıyla şehrin iki kanatlı ve tunç kaplamalı ahşaptan ana kapısına saldırmakta. Aynı noktaya gündüz vakti düzenlenen bir saldırı savunucuların güçlü bir karşı saldırısıyla neticelenmişti. Bunlardan bazıları kapıyı hızlıca açıp kılıçlarıyla baltalarını savurarak saldırıya cevap vermiş, kimileri de kapının solunda duran ve arka kapı işlevi gören tünelden fırlayarak koçbaşını kullananları ve bunları örten okçuları gafil avlamıştı.

Binlerce esir ile hayvanın sürülmesinin yarattığı sorunlara ve tehlikelere rağmen bu uygulamanın devam etmesi, kazancın kayıplar ve risklerden daha büyük olduğunu göstermektedir. Asi bir devletin en eli ayağı tutan adamlarının alınıp götürülmesi, o devletin en azından kısa vadede yeniden başkaldırmasının büyük ölçüde önüne geçiyordu. Diğer yandan ise, Hititlerin her yıl düzenli gerçekleştirdikleri seferler sırasında bir hayli işgücü kaybına uğradıklarını düşünürsek, bu sürgünlerin atayurdun hem askeri hem de tarımsal nüfus eksikliğini doldurmada değerli bir fırsat olduğunu söyleyebiliriz.

DENİZ SAVAŞLARI

Denize kıyısı olmayan Hatti Krallığı'nda seyrüsefere elverişli bir nehir bile yoktu. Bununla beraber, Hitit metinlerinde Alaşiya adıyla anılan Kıbrıs Adası üzerinde hâkimiyet iddiasında bulunulan dönemler de olmuştur. Bu egemenlik sembolik olmakla beraber, Hititlerin adaya erişim sağlayabildiklerini göstermektedir. Alaşiya hiçbir zaman kendi başına bir güç odağı olmamasına rağmen Doğu Akdeniz bölgesindeki stratejik konumu, Hatti Krallığı'nın tahıl ithalatına gittikçe bağımlı hale geldiği ve bu nedenle Mısır ve Doğu Akdeniz devletlerinden deniz nakliyatına muhtaç kaldığı 12. yüzyılda, Hititlerin buraya da uzanma-

larını gerektirmişti. Gemiler muhtemelen krallığın Doğu Akdeniz kıyılarındaki haraçgüzarlarından biri olan Ugarit Krallığı tarafından sağlanmıştır. Son Hitit krallardan IV. Tuthaliya'nın bir yazıtı, Alaşiya'da kazanılan zaferi anmaktadır: "Alaşiya kralını eşleri ve çocuklarıyla beraber esir ettim... Gümüşleri ve altınları dahil bütün varlığını, esir ettiğim tebaasıyla birlikte Hattuşaş'a getirdim. Alaşiya ülkesini köleleştirip haraca bağladım." Son Hatti kralı II. Şuppiluliuma'nın hükümdarlığı sırasında ise, Hititlerin Alaşiya kıyıları açıklarında ilk defa deniz muharebesi gerçekleştirdiklerinden söz edilir: "Ben, Yüce Kral Şuppiluliuma, bir çırpıda denizi [aştım/denize ulaştım?]. Alaşiya gemileri benimle üç kez savaştılar ve ben onları mahvettim; gemileri ele geçirip denizin ortasında ateşe verdim. Ama karaya çıktığımda, Alaşiyalı düşmanlar çok sayıda askerle karşıma çıktılar."¹⁴

Bu üç deniz muharebesi, krallığın son yıllarında Hititlerin karşılaştıkları sorunların çok açık birer göstergesidirler. MÖ 13. yüzyıl sonlarıyla 12. yüzyıl başları itibarıyla Hatti ülkesi, Mısır'dan ithal ettiği tahıl ve Doğu Akdeniz kıyılarındaki haraçgüzar devletlerin tarım arazilerine bağımlı hale gelmişti. Bu bağımlılığın nedenleri arasında atayurdun farklı bölgelerinde uzun süren kuraklıklar ve bir tarımsal işgücü krizini sayabiliriz. Hububat sevkıyatı Mısır deltasından ve diğer Doğu Akdeniz limanlarından deniz yoluyla ger-

¹⁴ H.G. Güterbock'un çevirisinden, "The Hittite Conquest of Cyprus Reconsidered", *Journal of Near Eastern Studies*, 26 (1967), s. 77-78.

F

KAĞNIYA KOŞULMUŞ KRALLAR

Burada tarihe geçmiş bir olay canlandırılmıştır. Fırat Nehri'nin kıyısındaki Hahha veya Hahhum şehri, çetin bir direnişten sonra Hitit Kralı I. Hattuşili'nin (1650-1620 dolayları) eline geçti. Hattuşili şehri yağmalayıp ateşe verdi: "Ve ben Hahha'ya doğru yürüdüm ve surların içinde üç kez savaştım. Hahha'yı yok ettim, servetini ele geçirdim ve Hattuşaş'a taşıdım. İki kağrı ağızına kadar gümüşle doluydu." Üç Hitit taarruzuna merçte karşı koyan Hahhalılar sonunda yenik düştüler. Direnmeden Hititlere teslim olan bir şehir yağma ve kıyımdan kurtulurken, güç kullanılarak ele geçirilmiş yerlere merhamet gösterilmezdi. Hahha/Hahhum'un sonu böyle oldu: İçindeki değerli her şeyi yağmaladıktan sonra yerle bir edildi. Yapılacak son bir küçük düşürücü hareket kalmıştı: Kağrıları Hattuşaş'a götürülecek ganimetlerle doldurulduktan sonra Hattuşili, bunları öküzler yerine Hahha'nın ve ele geçirilen başka bir şehir olan Hassuva'nın krallarının çekmesini buyurdu: "Ben, Yüce Kral, Hassuva'yı ve Hahha'yı yıktım, ateşle yaktım ve çıkan dumanı cennetteki Fırtına Tanrısı'na gösterdim. Hassuva ile Hahha'nın krallarına kağrıları çekttirdim." Sahnede, kendi şehirlerinden yağmalanan ganimetlerle dolu kağrıları koşulmuş haldeki talihsiz kralları görüyoruz. Yük katarına refakat eden askerler onlarla dalga geçiyorlar.

çekleştiriliyordu. Tahıl, Güney Anadolu kıyılarındaki Ura limanına boşaltıldıktan sonra ise Hatti Krallığı'na kara yoluyla taşınıyordu. Hububat gemileri, hem korsanların hem de Hatti'ye düşman güçlerin gemilerinin saldırılarına açıktı ve bu tür saldırılarda Alaşya üs olarak kullanılıyordu. Hububat yollarının iyi korunması hayati önemdeydi; bu nedenle Hatti, varlığının son yıllarında bir deniz gücü haline geldi. Hititler, hububat yolunun güvenliği için sahil devletlerinin sağlayacağı gemilere ve açık denizde düşman filosunu yok edebilecek deneyim ile beceriye sahip kaptanlara ve mürettebata bel bağlamışlardı. Harekât hem denizde hem de karada yürütülüyordu. Deniz kuvvetlerinde, Hitit donanması düşman gemilerini yok ettikten sonra karada savaşa devam edecek kadar çok sayıda asker bulunuyordu.

Tunç Çağı donanmaları pek büyük sayılmazlardı. Bir Ugarit belgesinde Akdeniz kıyılarındaki şehirlerle yerle bir etmek için yedi düşman gemisinin yeterli olduğu yazmaktadır. Ugarit Kralı Ammurapi, Fırat Nehri kıyısındaki Karkamış'ın Hitit valisinden yardım istemiş ama yarım ağız bir cevapla karşılaşmıştır. Ammurapi'ye, başkentini kendi imkânlarıyla elinden geldiğince koruması gerektiği söylenmiştir:

Bana yazdığın konuya gelirsek: "Düşman gemileri görüldü!" Sağlam dur. Askerlerin ve savaş arabaların nerede mevzilendiler? Sana yakınlar mı? Değiller mi? Düşmanın ardında kim sana

baskı uyguluyor? Şehirlerinin etrafını surlarla çevir. Askerlerini ve arabalarını oralara yerleştirip azimle düşmanı bekle!¹⁵

Düşmanı püskürtmek için gönderdiği gemi ve mürettebatların bilakis düşmanla işbirliği yaptıkları haberi, Ugarit kralının içinde bulunduğu krizi daha da ümitsiz hale getirdi.

Korsanlık ve diğer deniz harekâtı açık denizle sınırlı kalmıyordu. Deniz yoluyla gelen haydutlar Güney Anadolu, Suriye-Filistin, Mısır ve Kıbrıs'taki sahil şehirlerine sıkça saldırıyorlardı. Öyle ki, Alaşya halkını Mısır'daki sahil şehirlerine saldıran korsanlara yardım ve yataklık yapmakla suçlayan 14. yüzyıl firavunu Akhenaten'e bir Alaşya kralı sert cevap vermiş, suçlamaları reddetmiş ve kendi ülkesinin de Güney Anadolu'dan gelen Lukka korsanlarının saldırılarından mağdur olduğunu ifade etmişti: "Neden kardeşim benimle böyle sert konuşuyor? Kardeşim neler olup bittiğinin farkında değil mi? Ben kesinlikle böyle bir şey yapmadım! Aksine, Lukkalılar benim şehirlerimi her yıl ele geçiriyor!"¹⁶

Geç Tunç Çağı'nın en ünlü deniz saldırıları, Deniz Kavimleri ya da daha doğru ifadesiyle Deniz İnsanları diye anılan (tam kastedilen ise sadece "denizciler" idi) yağmacı konfederasyonlarının Firavun III. Ramses döneminde (1184-1153) Mısır deltasında gerçekleştirdikleri saldırılardır. Bu saldırılar Ramses tarafından metinler ve resimlerle, Hatti Krallığı da dahil Tunç

¹⁵ Çevirinin kaynağı: J. Nougayrol vd., *Ugaritica V, Mission de Ras Shamra Tome XVI* (Paris 1968), s. 85-86, No. 23.

¹⁶ *Amarna Letters*, 38, satır: 7-12.

G ESİRLER

Daha önce de belirtildiği gibi, kendi iradesiyle teslim olmayan şehirler yağmalanıp yakılır; kadınlar ve çocuklar da dahil halkının büyük bir kısmı ise savaş ganimeti olarak Hitit atayurduna götürülürdü. Hitit metinleri bu esirlere dair, kimi seferlerde on binleri aşan sayıları dışında bir bilgi içermediğinden bu insanların sürgün esnasında çektikleri zorlukları sadece hayal edebiliriz. Birçoğunun yolculuk sırasında öldüğü muhakkaktır ancak bu zorunlu iskân sistemin amacı atayurtta nüfus ile işgücünü artırmak olduğu için refakatçi askerlerin sorumluluğu zayıyatı en aza indirmekti. Bu nedenle, Hitit atayurduna dönüş yürüyüşü sırasında esir halk ile bunların hayvanlarının yeterince beslenip korunması askerlerin göreviydi. Yolculuk sırasında sık sık karşılaştıkları zor ve tehlikeli ortamlar yüzünden mevcut tayan askerlere bile zor yetiyordu. İlerlemek elzem olduğundan hastalananlar veya devam edecek gücü olmayanlar yolda öylece terk ediliyordu. Arka plandaki tepenin üzerine konuşlanmış nöbetçiler olası tuzaklara karşı etrafı gözlüyorlar. Esirler kaçıp komşu bir ülkeye sığınmasın diye askerlerin ihtiyatı elden bırakmayıp gözlerini dört açmaları gerekiyordu.

III. Ramses (c. MÖ 1184-1153) Deniz İnsanları'nın saldırısını püskürtüyor. Bu sahne, firavunun Teb yakınlarındaki Medinet Habu tesisinde bulunan tapınağının duvarlarına işlenmiştir (Oriental Institute of the University of Chicago'nun izniyle).

Çağı uygarlıklarının büyük merkezlerini tahrip eden ve kitleler halinde gerçekleştirilen büyük bir kara ve deniz harekâtının parçası olarak tasvir edilmiştir. Ramses'in tasvirinin tarihsel güvenilirliği tartışmaya açık olsa da Deniz İnsanları'nın Mısır'a taarruzu, bu çapulcuların onyıllar hatta belki de yüzyıllar boyunca

diğer gemilerin yanı sıra Doğu Akdeniz kıyılarında-ki şehirlere karşı giriştikleri saldırıların da zirvesini temsil etmekteydi.

ARKEOLOJİK SİT ALANLARI, MÜZELER VE ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Hitit maddi uygarlığından geriye pek az şey kalmıştır. En önemli arkeolojik SİT alanı, Ankara'nın 160 kilometre doğusunda yer alan ve günümüzde Boğazköy veya Boğazkale diye adlandırılan köyün bulunduğu yerdeki Hitit başkenti Hattuşaş'tır. Şehrin surları 162 hektarlık bir alanı kuşatmaktadır. Şu anda yıkıntı halinde olsa da, bu Geç Tunç Çağı şehrinde geriye önemli kalıntılar kalmıştır. Bunların arasında şehrin üç ana kapısı olan ve günümüzde üzerlerindeki heykeller ile anılan Aslanlı Kapı, Sfenksli Kapı ve Kral Kapısı da vardır. Şehrin güney surlarının büyük bir kısmı günümüze ulaşmıştır; bunlara bir yaya tüneli ve zirvesine doğru merdivenlerin yükseldiği görkemli bir kâgir rampa da dahildir. Saray binalarının temellerinin halen görülebildiği kraliyet akropolü, Hattuşaş'ın "Aşağı Şehir" olarak da adlandırılan kuzey kısmındadır. Akropolün yakınlığında, Hititlerin en önemli mimari başarısı olan ve 20.000 metrekareye yayılan heybetli Fırtına Tanrısı Tapınağı bulunmaktadır. Hattuşaş, 20. yüzyıl başlarından beri Alman arkeoloji ekipleri tarafından neredeyse kesintisiz olarak kazılıyor. Yakın zamanlardaki buluntular 26 adet tapınak (bunlarla birlikte şehirdeki bilinen tapınak sayısı 31'e çıkmıştır), iki geniş ambar, kutsal havuzlar ve muhtemelen yeraltı dünyasına temsili bir girişi teşkil eden ve bugün "Südburg yapısı" olarak adlandırılan bir binadan oluşuyor. Tunç Çağı'nın son yıllarına ait olan bu bina, kabartmalarla ve bilinen son Hitit kralı II. Şuppiluliuma tarafından yazdırılmış hiyerogliflerle süslenmiştir. Bu yapı bize krallığın son yıllarıyla ilgili değerli bilgiler verir. Hattuşaş surlarının önemli bir kısmı, özgün yüksekliğine sadık kalınarak kısa süre önce yeniden inşa edilmiştir ve günümüzde kazı alanında ziyaret edilmesi gereken en önemli noktalardan biridir.

Hattuşaş kazılarının gelişimini, "Hattuşaş Projesi" adlı internet sitesini ziyaret ederek takip edebilirsiniz: "<http://www.hattuscha.de>"

Hattuşaş'ın hemen doğusunda, Yazılıkaya olarak bilinen kâgir bir açık hava mabedi vardır. Karşısında bir tapınak bulunan bu yapının doğal kayalardan oluşan iki odası, tanrıların geçit töreni ve yere sapanmış "Hançer Tanrısı"nın benzersiz kabartması ile süslenmiştir. Hitit Kralı IV. Tuthaliya da bir vesileyle koruyucu tanrısı Şarruma ile kucaklaşırken tasvir edilmiştir.

Hattuşaş'ın 24 kilometre kuzeyinde, Hitit dünyasının en önemli kutsal şehirlerinden biri bulunmaktadır. Eski adı Arinna olabilir ancak bu SİT alanı günümüzde Alacahöyük adıyla anılmaktadır. Erken Tunç Çağı'ndan kalma ve krallara ait 13 oda mezarın içinden çıkan şahane eserler, Ankara Arkeoloji Müzesi başta olmak üzere başka birçok müzede sergilenmektedir. Hitit şehrinin Geç Tunç Çağı'ndan kalma en etkileyici kalıntıları, şehrin abidevi girişinin bir parçasını oluşturan bir dizi kabartmalı ortostattır (dikili taş levha). Üzerlerindeki kabartmalar dini bir bayramı tasvir etmektedir. Bir boğa şeklinde tasvir edilmiş olan Fırtına Tanrısı'na adanmış bu sunağın önünde kral ve kraliçenin, oturan bir tanrıçanın (büyük ihtimalle Güneş Tanrıçası), din görevlileri ve kurbanlık hayvanların, kılıç savuran bir kişinin, akrobatların, bir lut çalgıcısı ve muhtemelen bir tulum çalgıcısının tasvirleri bulunuyor. Ayrıca girişin her iki yanında birer anıtsal sfenks yükselmektedir.

Görece yakın bir zamanda keşfedilmiş diğer Hitit kalıntıları arasında üç idari vilayet merkezi vardır. Bunlar Şapinuva (Ortaköy), Sarissa (Kuşaklı) ve Tapikka'dır (Masat). Her biri, Hitit ülkesinin sınır bölgelerindeki yaşam ve buralardaki ahalinin kimi

Kâgir temel üzerine kerpiçten inşa edilmiş Hattuşaş surları, yakın tarihte yeniden ayağa kaldırıldılar (Alman Arkeoloji Enstitüsü İstanbul Şubesi'nin izniyle).

zaman hayli maceralı geçen günlük hayatları hakkında değerli bilgiler sunan tablet arşivleri oluşturmuştur (yalnızca Şapinuva'da 3.000 tablet gün yüzüne çıkarıldı).

Hitit kabartmaları, heykelleri, çiviyazısı ve hiyeroglifle yazılmış tablet ve mühürleri, seramik eşyaları, silahları, aletleri, ev eşyaları, mutfak gereçleri ve ayin objeleri British Museum, Ashmolean Museum (Oxford, İngiltere), Louvre Müzesi, Chicago Üniversitesi Şarkiyat Enstitüsü, New York'taki Metropolitan Müzesi ve İstanbul Arkeoloji Müzesi de dahil birçok koleksiyona yayılmıştır. Ama en önemli Hitit koleksiyonu şüphesiz Ankara'daki Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde bulunmaktadır. Bu müzede müthiş Hitit kalıntıları olduğu gibi, diğer eski Anadolu medeniyetlerine ait objeler de vardır. Hitit başkentine yakın olan Boğazköy Müzesi ise Hattuşaş'tan çıkan son buluntulara ev sahipliği yapmaktadır. Hattuşaş'a gidenlerin burayı mutlaka ziyaret etmesi gerekir.

Hititler, aralarında Michael Wood tarafından BBC için çekilen *In Search of the Trojan War* ve yine BBC'nin *The Truth of Troy*'u da bulunan birçok televizyon belge-

selinde ele alındılar. Yakın zamanda *The Dark Lords of Hattusha* adında bir belgesel daha hazırlandı. Martin Wilson tarafından yönetilen film, başarılı teatral canlandırmalar ve Hitit başkentinin bilgisayarda düzenlenmiş animasyonlarını içerdiği gibi Hititler üzerine, özellikle de son dönemlerine ait en yeni araştırmaları yansıtıyor. Hititleri en anlaşılır şekilde ele alan film ise, bir Türk-Amerikan ortak yapımı olan ve Ekip Film'den Tolga Örnek'in çektiği *Hititler* yapımıdır. Bu belgesel, krallığın MÖ 17. yüzyılda ortaya çıkışından 12. yüzyılın başındaki çöküşüne kadar neredeyse beş yüzyıllık Hitit tarihini kapsıyor. Filmin çekimleri Türkiye, Suriye ve Mısır'daki toplam 36 arkeolojik sit alanında gerçekleştirildi ve on beş uluslararası uzmanın danışmanlığını aldı. Öğrencilerin yanı sıra Hitit uygarlığı ve tarihi hakkında daha derine inmek isteyenler için de mükemmel bir kaynak teşkil eden *Hititler* belgeseli, DVD olarak temin edilebilmektedir.

KAYNAKÇA

- Akurgal, E., *The Art of the Hittites* (Londra, 1962)
- Alp, S., *Hethitische Briefe aus Masat-Höyük* (Ankara, 1991).
- Archer, Robin., 'Chariotry to Cavalry: Developments in the Early First Millenium', Garrett G. Fagan-Matthew Trundle (haz.), *New Perspectives on Ancient Warfare* (Brill, 2010), 57-81.
- Beal, R.H., *The Organization of the Hittite Military* (Heidelberg, 1992).
- "Hittite Military Organization", *Civilizations*, Sasson (haz.), 545-54.
- Beckman, G., "The Siege of Uršu Text (CTH 7) and Old Hittite Historiography", *Journal of Cuneiform Studies*, 47 (1995), 23-34.
- *Hittite Diplomatic Texts*, 2. Baskı (Atlanta, 1999)
- Bittel, K., *Die Hethiter* (Münih, 1976).
- Bryce, T.R., "Madduwatta and Hittite Policy in Western Anatolia", *Historia*, 35 (1986), 1-12.
- (çev. Müfit Günay) *Hitit Dünyasında Yaşam ve Toplum* (Ankara, 2003).
- *Letters of the Great Kings of the Ancient Near East* (London, 2003).
- *The Kingdom of the Hittites* (Oxford, 2005)
- Drews, Robert, (çev. Tolga Ersoy-Gürkan Ergin) *Tunç Çağı'nın Sonu: Askeri Değişim ve Antik Akdeniz'de Çöküş* (İstanbul, 2014).
- Gardiner, A., *The Kadesh Inscriptions of Ramesses II* (Oxford, 1960, yeniden basım 1975).
- Goetze, A., *Die Annalen des Mursilis* (Leipzig, 1933; yeniden basım Darmstadt, 1967).
- Gurney, O.R., "The Hittite Empire", M.T. Larsen (haz.), *Power and Propaganda* (Copenhagen, 1979), 151-65
- *The Hittites* (Londra, 1990)
- Güterbock, H.G., "The Deeds of Suppiluliuma as told by his Son, Mursili II", *Journal of Cuneiform Studies*, 10 (1956) 41-68, 75-98, 101-30.
- "The Hittite Conquest of Cyprus Reconsidered", *Journal of Near Eastern Studies*, 26 (1967), 73-81.
- Hoffner, H.A., "The Arzana House", K. Bittel vd. (haz.), *Anatolian Studies presented to Hans Gustav Güterbock on the Occasion of his 65th Birthday* (İstanbul, 1974), 113-22
- "The Treaty of Tudhaliya IV with Kurunta of Tarhuntassa on the Bronze Tablet Found in Hattusa", W.W. Hallo ve K.L. Younger (haz.), *The Context of Scripture*, Vol II: *Monumental Inscriptions from the Biblical World* (Leiden, Boston, Köln, 2000), 100-06
- "The Treatment and Long-Term Use of Persons Captured in Battle according to Masat Texts", K.A. Yener ve H.A. Hoffner (haz.), *Recent Developments in Hittite Archaeology and History: Papers in Memory of Hans G. Güterbock* (Winona Lake, 2002), 61-72.
- Hout, T. van den, "Khattushili III, King of the Hittites", *Civilizations*, Sasson (haz.) 1107-20.
- Houwink ten Cate, Ph. H.J., "The History of Warfare according to Hittite Sources: The Annals of Hattusilis I (Part II)", *Anatolica*, XI (1984), 47-83.
- Izre'el, S. ve Singer, I., *The General's Letter from Ugarit* (Tel Aviv, 1990).
- Kitchen, K., *Pharaoh Triumphant: The Life and Times of Ramesses II* (Warminster, 1982).
- Klengel, H., *Geschichte des Hethitischen Reiches* (Leiden, 1999).
- *Hattuschili und Ramses, Hethiter und Ägypter – ihr langer Weg zum Frieden* (Mainz am Rhein, 2002)
- Liverani, M., *International Relations in the Ancient Near East, 1600-1100 BC* (New York, Basingstoke, 2001).
- Macqueen, J.G., *The Hittites and their Contemporaries in Asia Minor* (Londra, 1986).
- "The History of Anatolia and of the Hittite Empire", *Civilizations*, Sasson (haz.), 1085-1105.
- McMahon, G., "The History of the Hittites", *Biblical Archaeologist*, 52 (1989), 62-77.
- Murnane, W.J., *The Road to Kadesh*, 2. Baskı (Chicago, 1990).
- Neve, P.J., *Hattusa: Stadt der Götter und Tempel* (Mainz am Rhein, 1993).
- Niemeier, W.D., "Mycenaeans and Hittites in War in Western Asia Minor", *Aegaeum*, 19 (1999), 141-55
- Nougayrol, J. vd., *Ugaritica V, Mission de Ras Shamra Tome XVI* (Paris, 1968).
- Pritchard, J.B. (haz.), *Ancient Near Eastern Texts relating to the Old Testament*, 3. Baskı (Princeton, 1969)
- Sasson, J.M. (haz.), *Civilizations of the Ancient Near East*, 4 cilt (New York, 1995).
- Seeher, J., *Hattuşa Rehberi: Hitit Başkentinde Bir Gün* (İstanbul, 2006).
- Singer, I., "The Battle of Nihriya and the End of the Hittite Empire", *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie*, 75 (1985), 100-23.

DİZİN

İllüstrasyon sayfaları **koyu renk** ile yazılmıştır.

- Afganistan 31
Akdeniz 57, 59-60
Akhenaten 41, 43, 59
akropol 7-8, 20, 61
Alacahöyük (Arinna) 15, 45, 62
Alaşiya bkz. Kıbrıs
altın 51, 53, 57
Aluvamna 9
Ammuna 9
Ammurapi 59
Amurru 41
Anadolu 7-9, 10, 16, 26-27, 31, 59, 62
Anadolu Medeniyetleri Müzesi 62
Ankara 61-62
Ankara Arkeoloji Müzesi 61
araba muharebesi 33, 50
Arinna bkz. Alacahöyük
Arinnanda Dağı 24
Arnuvanda (I.) 9
Arnuvanda (II.) 9-10, 46
Arnuvanda (III.) 9
askerlerin görevleri
araba savaşçısı 21, 23, 26, 28-29, 36, 50, 55
asker-çiftçi 19
BEL MADGALTİ 43
gözcü 24, 44
ihtiyat personeli 18, 32, 43, 46
koşucu 21, 23, 29, 31, 36
maiyet muhafızları 20
mızraklı asker 20, 29
muhafız 12, 20, 31, 39-40, 48, 50-51, 55
nöbetçi 31, 43, 59
okçu 18, 21, 31-32, 46, 50, 55
paralı asker 13, 19, 23, 37
piyade 11, 13, 16, 18, 21-24, 28-29, 31, 36, 40, 51, 53, 55
seferi askerler 13-14, 44, 48, 50
silaherbabı 18-19
sivil-asker 18
sivari 23-24
ulak 24
Uzun Yolların Bekçileri 45
yaya 13, 21
Assuva Konfederasyonu 29
Asur 8, 10
Aşağı ve Yukarı Topraklar 41
Aziru 41
Babil 8, 10, 21, 46
bakır 31, 44
Boğazköy 61
Boğazköy Müzesi 62
Bukukkaya 48
çift başlı kartal 15
demir 31
Deniz İnsanları 59-60
Ebu Simbel 13
Ege Denizi 7, 24, 26
Fırat Nehri 7-8, 10, 29, 57-59
Fırtına Tanrısı 29, 52, 57, 61
Fırtına Tanrısı Tapınağı 61
gümüş 19, 51, 53, 57
Güneş Tanrıçası 61
Hahha (Hahhum) 57
Halep 8, 10
Hançer Tanrısı 61
Hantili (I.) 9
Hantili (II.) 9
haraçgüzar 8, 12-16, 18, 31, 40-41, 50-51, 57
Hassu 52
Hassuva 51, 57
Hatti Krallığı bkz. Hitit Krallığı
Hattuş 13
Hattuşaş 7, 10, 13, 15-16, 20, 25-28, 36, 38-39, 40-41, 43, 47-48, 50, 53, 57, 61-62
Aşağı Şehir 61
Hattuşili (I.) 9-10, 21, 55, 57
Hattuşili (II.) 9
Hattuşili (III.) 9-10, 16, 21, 33, 40
Hitit Krallığı 7-10, 16, 21, 37-38, 40, 43, 45-46, 53, 57, 59
Hititler 7, 9-10, 13, 15-16, 19-21, 29, 31, 40-41, 43-44, 47-49, 51-52, 55, 57, 59, 61-62
Hurri 10, 52
Huzziya (I.) 9
Huzziya (II.) 9
İstanbul Arkeoloji Müzesi 62
Kadeş 19, 28, 49-50
Kadeş Savaşı 10, 13, 18-19, 21, 23, 27, 49, 52
Kadeş Yazıtları 19
kapılar 20, 25-26, 38, 40, 43-44, 48, 50-52, 55, 61
Aslanlı Kapı 29, 61
Kral Kapısı 12, 25, 38, 47, 61
Sfenksli Kapı 40, 61
Karadeniz 16
Karkamış 8, 13, 29, 59
Karunta 9
Kasepura 46
Kassu 36, 45
Kaşkalar 16, 40, 45-46
Kıbrıs (Alaşiya) 10, 53, 57, 59
kıyafetler 25-31
deri ceket 26
deri pabuç 26
etek 25-26
miğfer 14, 25-26, 31
pul zırh 26
uzun kollu giysiler 27
zırh 25-26, 28
Kikkuli 33
Kisnapılı 50
komuta zinciri 12-14
askeri haberciler nazırı 13
ekabir 13
beyler 13
CAL MEŞEDİ 12
Sag Araba Kıtaları Baş 12
Sag Cenkçiler Baş 12
Sag Çobanlar Baş 12
Sol Araba Kıtaları Baş 12
Sol Cenkçiler Baş 12
Sol Çobanlar Baş 12
onbaşı 14
Kukkulli 16
kuşatma savaşı 50-53
Labarna 9
Likya 50
Lukka 50, 59
Lübnan Dağı 41
Macqueen, James 27
Madduvatta 50
Masat bkz. Tapikka
Medinet Habu 60
Mezopotamya 7, 10, 31
Mısır 8, 10-11, 13, 21-24, 27-28, 31, 40-41, 43, 46, 49-50, 52, 57, 59-60, 62
Mitanni Krallığı 8, 10, 33
Murşili (I.) 9-10, 21
Murşili (II.) 9-11, 24, 51, 53
Muvattali (I.) 9-10, 19, 50
Muvattali (II.) 9
mühür-evli 49
Nerikkaili 40
Nübye 13
ordunun sınıfları 20-24
Altın Mızraklılar 20, 39
MEŞEDİ 20, 39
Orontes (Asi) Nehri 49
Örnek, Tolga 62
Pipappa 36
profyonel ordu 14, 16
Puduhepa 40
Ramses (II.) 10, 13, 19, 22, 40, 49-50
Ramses (III.) 59-60
Santas 52
Sarissa (Kuşaklı) 39, 41, 61
savaş arabası 11, 13, 16, 18, 20-24, 29, 31-33, 36-37, 39-41, 43, 45, 47, 50, 52-53, 55, 59
Dizginin Efendileri 16
savaş esirleri 14, 16, 23, 33, 40, 43, 45-46, 53, 55, 57, 59
seferler 47-60
Seti (I.) 50
SİT alanı 61
Sumil- 41, 43
Suriye 7-8, 10, 23, 27, 31, 36, 41, 46, 52, 62
Suriye-Filistin 59
Südburg yapısı 61
Şam 8, 10
Şapinuva 39, 61-62
Şarruma 25, 61
Şuppiluliuma (I.) 8-10, 33, 41, 46
Şuppiluliuma (II.) 9-10, 57, 61
tâbi devletler 41, 47-49
Tahurvaili 9
Tapikka (Masat) 37, 39, 45, 61
Tarhuntaşa 10
Teh 60
teçhizatlar 25-31
balta 25, 28-29, 31-32, 55
hançer 29, 31, 37
kalkan 23, 28-29, 31
kılıç 12, 25-26, 28-29, 31, 37, 45, 55, 61
mızrak 20-21, 25, 28-29, 31, 52, 55
ok ve yay 21, 24, 31-32, 37
orak biçimli kesici kılıçlar 29
saplama kılıcı 29
uzun kılıç 29
Telepinuş 9-10
Tell Halaf 23
Teşub 29
tunç 28, 31-32, 44, 51, 55
Tunç Çağı 31, 50, 59-61
Erken Tunç Çağı 61
Geç Tunç Çağı 6-7, 21, 24, 29, 31, 59, 61
Orta Tunç Çağı 21
Tutankamun 43
Tuthaliya (I/II.) 9, 16, 29
Tuthaliya (III.) 9-10, 37
Tuthaliya (IV.) 9-11, 25, 57, 61, 25
Türkiye 50, 62
Ugarit 41, 59
Ugarit Krallığı 57, 59
Ura 59
Urhi-Teşub 9-10
Urşu 52
Yakındoğu 6-7, 9, 20, 24, 40, 47
Yazılıkaya 26-27, 29, 37, 61
Yerkapi 36
Zidanta (I.) 9
Zidanta (II.) 9
Zilapiya 36
Zippasna 55

Tarihin en büyük savaşlarının ayrıntılı dökümleri, hasım kuvvetlerin stratejileri, taktikleri, askerî harekâtın düğüm noktaları.

Dünyadaki çeşitli orduların üniforma, teçhizat, tarih ve teşkilatı, geçmişleri ve bugünleri. Hitit savaşçıların silah ve kıyafetleri; talim, disiplin ve dini inançları; barışta ve savaşta gündelik yaşamları ve seferlerdeki tecrübeleri.

Renkli çizimler

Benzersiz detaylar

Resimler ve Fotoğraflar

HİTİT SAVAŞÇILARI MÖ 1650-1200

Günümüzden 3700 yıl önce Orta Anadolu yaylalarındaki bir halk, bütün Antik Ortadoğu'nun en büyük devletlerinden birini kurdu. Ülkelerine Hatti, günümüzdeki Kızılırmak yakınlarında yer alan başkentlerine ise Hattuşaş adını veren bu halk, Hititlerdi. Savaş sanatını ve devlet inşasını kökten değiştiren savaş arabası ile yüce krallık teşkilatı gibi devrimci yeni gelişmelerde başı çeken Hititler, her şeyden önce savaş için organize olmuş ve sağ kalmak için askeri güçlerine güvenen bir halktı. Günümüzün en tanınmış ve önemli Hititologlarından emeritus profesör Trevor Bryce elinizdeki eserinde, yırtıcılıklarıyla bütün komşularına korku salan ve Karadeniz'den Mezopotomya ile Suriye'ye kadar uzanan geniş topraklar üzerinde hâkimiyet kuran bu antik toplumun savaşçılarını mercek altına alıyor. Hitit savaşçıların talim, teçhizat ve taktikleri, kral ile maiyetinin uyguladıkları ritüellerden savaş arabası mürettebatlarının eğitimi ve atlarının terbiyesine kadar gündelik yaşam pratikleri, dikkatle bir araya getirilmiş birinci ağızdan anlatımlarla açıklığa kavuşuyor. Adam Hook'un çizimleri ve çok sayıda fotoğraf ile resim de Hititlerin yitik dünyasına yeniden hayat veriyor.

KDV dahil fiyatı
22 TL